

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย

วรรณคดีวิจักษ์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย

วรรณคดีวิจักษ์

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์และโทรสาร ๐ ๒๖๒๘ ๕๓๔๓

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา ดำเนินการจัดทำต้นฉบับ

ISBN 978-616-461-394-2

พิมพ์ครั้งที่สิบห้า พ.ศ. ๒๕๖๕

จำนวน ๑๗๐,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย องค์การค้ำของ สกสค.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว แขวงสะพานสอง เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์และโทรสาร ๐ ๒๕๑๔ ๔๐๓๓ ต่อ ๓๑๘

• www.suksapan.or.th •

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เป็นหนังสือที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดำเนินการจัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ มีศาสตราจารย์เกียรติคุณกุสุมา รัชมนิ เป็นประธานการจัดทำ

แนวการนำเสนอเนื้อหาของหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ศึกษาวรรณคดีที่กำหนดไว้ในประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๑ เรื่อง วรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอน ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ และเพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าของวรรณคดีด้านต่างๆ เช่น คุณค่าด้านอารมณ์ คุณค่าด้านคุณธรรม คุณค่าด้านวรรณศิลป์ และคุณค่าที่สร้างสรรค์จากจินตนาการของกวี นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ชาบซึ่งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและความเป็นไทย โดยนำเสนออย่างน่าสนใจและชวนติดตาม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหวังว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ภาษาไทยอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามหลักการและบรรลุลจุดมุ่งหมายของหลักสูตร หากมีข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงแก้ไข กรุณาแจ้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อการปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และขอขอบคุณคณะกรรมการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือเรียนให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ณ โอกาสนี้

(นายอัมพร พินะสา)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๓

แนวการใช้หนังสือเรียน

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย **วรรณคดีวิจักษ์** เป็นบทวิเคราะห์วรรณคดีพร้อมทั้งตัวบทวรรณคดีที่เลือกมาให้นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ได้ศึกษาโดยพิจารณาจากสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ สาระที่ ๕ มาตรฐาน ท ๕.๑ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิจารย์วรรณคดีและวรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

เนื้อหาในหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย **วรรณคดีวิจักษ์** เล่มนี้ แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นบทนำเรื่องภาษาในวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภาษาและกวีโวหารในการประพันธ์

ส่วนที่สองเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีแต่ละเรื่อง โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

- ๑. บทวิเคราะห์วรรณคดี
- ๒. ตัวบทวรรณคดี
- ๓. คำอธิบายศัพท์และข้อความ
- ๔. กิจกรรม “ชวนคิดพินิจคุณค่า” ซึ่งแบ่งเป็น ๓ หัวข้อ คือ วิเคราะห์เนื้อหา พิจารณาภาษาการประพันธ์ และเลือกสรรนำไปใช้

นอกจากนั้น ยังมีภาคผนวกประวัติผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ผู้ทรงนิพนธ์ และผู้ประพันธ์ ผลงานที่ปรากฏในหนังสือเรียนเล่มนี้ด้วย

อนึ่ง ผู้เรียนพึงทราบว่า การอ่านวรรณคดีโดยทั่วไปจะมีการตีความตามทรรศนะของผู้อ่านด้วย บทวิเคราะห์วรรณคดีในหนังสือเรียนชุดนี้ จึงเป็นเพียงตัวอย่างการอ่านตีความเพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวรรณคดีต่อไป ผู้เรียนอาจมีความคิดเห็นต่างไปจากในบทวิเคราะห์นี้ก็ได้ แต่ก็ควรอธิบายที่มาของความคิดเห็นนั้นๆ ได้ ความคิดเห็นที่หลากหลายย่อมนำไปสู่การอภิปรายแลกเปลี่ยนทรรศนะกันอันเป็นจุดประสงค์หนึ่งของการศึกษาวรรณคดี

ส่วนคำอธิบายศัพท์และข้อความในหนังสือเรียนชุดนี้เป็นการอธิบายความหมายตามบริบทที่ปรากฏในเรื่อง หากจะนำไปใช้ที่อื่นควรจะพิจารณาบริบทใหม่ด้วย เพราะอาจมีความหมายต่างไปได้

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ค
แนวการใช้หนังสือเรียน	ง
บทนำ ภาษาในวรรณคดีไทย	๑
การประพันธ์คือการเรียงร้อยถ้อยคำ	๒
กวีโวหารเป็นศิลปะการเรียงร้อยถ้อยคำ	๓
คำเพราะคือสંગวล กอบแก้ว	๑๐
บทที่ ๑ บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก	๑๘
บทวิเคราะห์	๑๙
บทละครพูด	๑๙
บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก	๒๐
ความ “เหินแก่ลูก” ของนายลำ	๒๑
ความ “เหินแก่ลูก” ของพระยาภักตินันทนาถ	๒๒
บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก	๒๔
คำอธิบายศัพท์และข้อความ	๓๘
ชวนคิดพินิจคุณค่า	๓๙
บทที่ ๒ นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร	๔๑
บทวิเคราะห์	๔๒
เรื่องพระอภัยมณีตีทั้งกลอนและความคิดที่ผูกเรื่อง	๔๒
รักแบบจำใจยอมไม่จริงยั่งยืน	๔๔
นางผีเสื้อสมุทรผู้หลงรักสามีมากกว่ารักลูก	๔๕
พมณูย์สุดสวาทเป็นชาติยักษ์	๔๗
พระอภัยมณีผู้เสียสละ	๔๘
สินสมุทรผู้สืบทอดพันธุกรรมจากพ่อแม่	
และยึดติดกับร่างลวงของแม่	๔๘
ความเสียสละของเงือกเผ่า	๕๐
ความเมตตาของพระฤๅษีแห่งเกาะแก้วพิสดาร	๕๑
ความสำคัญของปัญญา	๕๑
การสรรคำของสุนทรภู่	๕๓

	นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีเห็นนางผีเสื้อสมุทร	๕๖
	คำอธิบายศัพท์และข้อความ	๗๓
	ชวนคิดพินิจคุณค่า	๗๗
บทที่ ๓	พระบรมราโชวาท	๗๙
	บทวิเคราะห์	๘๐
	คำพ่อสอนลูกในพระบรมราโชวาท	๘๐
	คุณค่าทางวรรณศิลป์ในพระบรมราโชวาท	๘๓
	พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๘๖
	คำอธิบายศัพท์และข้อความ	๙๒
	ชวนคิดพินิจคุณค่า	๙๔
บทที่ ๔	อิศรญาณภาษิต	๙๖
	บทวิเคราะห์	๙๗
	คำสอนในอิศรญาณภาษิต	๙๘
	โวหารเปรียบเทียบในอิศรญาณภาษิต	๑๐๑
	อิศรญาณภาษิต	๑๐๓
	คำอธิบายศัพท์และข้อความ	๑๐๕
	ชวนคิดพินิจคุณค่า	๑๐๗
บทที่ ๕	บทพากย์เอราวัณ	๑๑๐
	บทวิเคราะห์	๑๑๑
	ช้างเอราวัณ	๑๑๑
	ศึกอินทรีขิต	๑๑๒
	บทละครเรื่องรามเกียรติ์	๑๑๓
	บทพากย์หรือคำพากย์เรื่องรามเกียรติ์	๑๑๔
	บทพรรณนาในบทพากย์เอราวัณ	๑๑๕
	บทพากย์เอราวัณ	๑๒๐
	คำอธิบายศัพท์และข้อความ	๑๒๕
	ชวนคิดพินิจคุณค่า	๑๓๑
ภาคผนวก	ผู้ทรงพระราชนิพนธ์ ผู้ทรงนิพนธ์ และผู้ประพันธ์	๑๓๓
	พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	๑๓๔
	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๓๕
	พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๓๖
	หม่อมเจ้าอิศรญาณ	๑๓๗
	สุนทรภู่	๑๓๗

บทนำ

ภาษาในวรรณคดีไทย

การประพันธ์คือการเรียงร้อยถ้อยคำ

วรรณคดีหรือวรรณกรรมเป็นงานศิลปะเช่นเดียวกับจิตรกรรม ประติมากรรม คีตกกรรม และนาฏกรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจินตภาพแก่ผู้อ่าน ผู้ชม หรือผู้ฟังให้ได้รับสารที่ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะต้องการสื่อ สารซึ่งสื่อผ่านจินตภาพจะทำให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ (ความสำเร็จอารมณ์) และให้แง่คิดจรรโลงใจแก่ผู้รับสาร งานศิลปะแต่ละประเภทใช้สื่อต่างๆ กัน จิตรกรรมใช้เส้น สี และพื้นผิว ประติมากรรมใช้รูปทรงและพื้นผิว คีตกกรรมใช้เสียง นาฏกรรมใช้ลีลาท่าทางและถ้อยคำ ส่วนวรรณคดีหรือวรรณกรรมใช้ภาษา

ภาษาที่ใช้เป็นสื่อในวรรณคดีจะสัมฤทธิ์ผลเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถของกวีในการเลือกสรรคำแล้วนำมาเรียงร้อยเข้าด้วยกันอย่างไพเราะงดงามและสื่อความหมายได้ดี ถ้อยคำในภาษามืออยู่มากมาย เมื่อได้เลือกสรรนำมาเรียงร้อยเข้าด้วยกัน ถ้อยคำเหล่านั้นก็มีรูปแบบใหม่ที่มีความงดงามและมีพลังความหมายสื่อความได้ดีต่าง ๆ กัน เช่นเดียวกับดอกไม้หลากสีหลากรูปทรงที่กองรวมกันอยู่จำนวนมาก เมื่อเลือกนำมาจัดให้มีรูปทรงและสีที่ประสานกลมกลืนหรือตัดกันย่อมมีความงดงามและมีลักษณะเป็นกระเช้าหรือแจกัน ดอกไม้ที่สามารถนำไปเป็นของขวัญหรือของเยี่ยมใช้ได้ หรือเมื่อเลือกดอกไม้มาเรียงร้อยเข้าด้วยกันก็จะได้พวงมาลัยที่มีลวดลายและสีสันงดงามใช้สำหรับเป็นของขวัญหรือของบูชาได้

การเลือกสรรและการเรียงร้อยถ้อยคำเป็นลักษณะสำคัญของการแต่งวรรณคดี ดังที่เราเรียกการแต่งวรรณคดีว่าการประพันธ์หรือการนิพนธ์ ซึ่งมาจากคำว่า พันธ แปลว่าผูกมัดหรือร้อยเข้าด้วยกัน และเรียกการแต่งหนังสือให้มีความไพเราะและมีระเบียบตามบัญญัติแห่งฉันทลักษณ์ว่าร้อยกรอง คือสอดผูกและถักทอให้ติดต่อกันเป็นรูปต่าง ๆ เช่นเดียวกับการร้อยกรองข่ายคลุมไตร หรือร้อยกรองสไบ (กรอง แปลว่า ร้อยหรือถักทอ) นอกจากนั้นยังเรียกหนังสือที่แต่งเป็นความเรียงสละสลวยเหมาะจะเจาะด้วยเสียงและความหมายว่าร้อยแก้ว โดยเปรียบดูการนำแก้วที่มีประกายงดงามมาเรียงร้อยเข้าด้วยกัน^๑

^๑ คำว่า ร้อยกรอง ใช้เป็นทั้งคำกริยาและคำนาม เช่น เขาร้อยกรองบทประพันธ์ในงานวันครู ร้อยกรองบทนี้แทนพวงมาลัยบูชาครู ส่วนคำว่า ร้อยแก้ว ใช้เป็นคำนามเท่านั้น เช่น พระปฐมสมโพธิกถาเป็นร้อยแก้วที่มีความไพเราะมาก เราไม่พูดว่ากวีร้อยแก้วพระพุทธประวัติไว้เรื่องหนึ่ง แต่จะพูดว่ากวีประพันธ์พระพุทธประวัติขึ้นมาเรื่องหนึ่งเป็นร้อยแก้ว

คนไทยโบราณถือว่าการประพันธ์บทร้อยกรองหรือบทร้อยแก้วที่ไพเราะนั้นมีคุณค่าทั้งแก่ผู้ประพันธ์และผู้อ่านผู้ฟัง ดังปรากฏในโคลงบทหนึ่งท้ายเรื่องลิลิตพระลอ วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นว่า

เป็นศรีแก่ปากผู้	ผจงฉันท์
คือคู่มาลาสร	เรียบร้อย
เป็นถนิมประดับกรรม	ทุกเมื่อ
กลกระจะต้อยน้อย	หนึ่งได้แรงใจ

กวีกล่าวถึงการเรียงร้อยถ้อยคำซึ่งเปรียบดังการร้อยเรียงดอกไม้ให้เป็นระเบียบงดงาม เป็นสิริมงคลแก่กวีผู้บรรจงสร้างสรรค์ผลงานนั้น เมื่อได้อ่านได้ฟังแล้วก็รู้สึกไพเราะ เสนาะหูราวกับบทประพันธ์นั้นเป็นอาภรณ์ (ถนิมหรือสนิม แปลว่า เครื่องประดับ) ประดับหูอยู่ตลอดเวลา ทำให้อิ่มใจราวกับได้ไล่เครื่องหอม (กระจะ แปลว่า ผงเครื่องหอมจากไม้จันทน์ไม้กฤษณา เป็นต้น ผสมกันแล้วใช้ทาหรือเจิม) แม้เพียงนิดหนึ่งก็ชื่นใจ ตามความคิดของคนไทย การอ่านวรรณคดีจึงไม่ใช่การอ่านเอาเรื่องเท่านั้น แต่เป็นการรับรสความงดงาม ความไพเราะของบทประพันธ์ซึ่งเป็นศิลปะอย่างหนึ่งด้วย

กวีโวหารเป็นศิลปะการเรียงร้อยถ้อยคำ

กวีโวหาร^๑ หมายถึง ถ้อยคำ สำนวน และชั้นเชิงในการแต่งคำประพันธ์ของกวีซึ่งมุ่งให้เกิดประสิทธิผลทางอารมณ์แก่ผู้อ่านผู้ฟัง กวีโบราณกล่าวถึงโวหารซึ่งเป็นกระบวนการแต่งคำประพันธ์ไว้ ๔ ประเภท อันเป็นแบบแผนของการแต่งคำประพันธ์ ได้แก่

๑. เสาวรจนี คือ การแต่งบทประพันธ์ให้มีเนื้อความทำนองชมโฉม หรือชมความงามด้านกายภาพของบุรุษหรือสตรี เช่น บทชมโฉมวิหยาสะก่า ดังนี้

^๑ ใน ประวัติวรรณคดีไทย ของเปลื้อง ณ นคร เรียกว่า รสแห่งกายกอลอน ส่วน หลักภาษาไทย ของกำชัย ทองหล่อ เรียกว่า ลีลาของกอลอน

ทนต์แดงดังแสงทับทิม เพรศพริ้มเพรารับกับขง
 เกศปลายอนงามทรง เหวองค์สารพัดไม่ขาดตา
 (อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

บทชมโฉมนางอัปสรซึ่งเป็นพระนารายณ์แปลง ดังนี้

เหลือบเห็นสตรีวิไลลักษณ์ พิศพักตร์ม่อ่งเพียงไข
 งามโอษฐ์งามแก้มงามจู่ไร งามนัยน์เนตรงามกร
 งามถันงามกรรณงามขง งามองค์ยังเทพอัปสร
 งามจริตกิจงามอง งามเอวงามอ่อนทั้งกายา
 ถึงโฉมองค์อัครลักษมี พระสุรัสวดีเสนาหา
 สิ้นทั้งไตรภพจบโลกา จะเอามาเปรียบไม่เทียบทัน
 (รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)

๒. นารีปราโมทย์ คือ การแต่งบทประพันธ์ให้มีเนื้อความทำนองฝากรักเพื่อแสดงความรักต่อนางผู้เป็นที่รักของตน เช่น กวีพรรณนาความรักที่มีต่อนาง ดังนี้

เอียงอกเทออกอ้าง อวดองค์ อรเอย
 เมรุขบสมุทรดินลง เลขแต้ม
 อากาศจักรผจง จารึก พอฤ
 โฉมแม่หยาดฟ้าแย้ม อยู่ร้อนฤเห็น
 (นิราศนรินทร์ ของนายนรินทรธิเบศร์)

สุเทษณ์ฝากรักนางมัทนา ดังนี้

อำโฉมวิไลยะสุปรียา มะทะนาสุรางค์ศรี
 พี่รักและกอบอภิระดี บ มีเว้นสิเนห์หนัก
 (มัทนะพาธา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

๓. พิโรธวาทัง คือ การแต่งบทประพันธ์ให้มีเนื้อความทำนองแสดงความเคืองแค้นตัดพ้อต่อว่า เสียดีสีเหน็บแนม ประชดประชัน หรือเยาะเย้ย เช่น นางผีเสื้อสมุทรโกรธและตัดพ้อพระอภัยมณี ดังนี้

ฝ่ายผีเสื้อเหลือโกรธโลดทะลึ่ง เสี่ยงโผผิงเผ่นโผนตะโกนผัว
 เหตุไฉนไปนั่งกำบังตัว เชิญทูนหัวเยียมหน้ามาหาน้อง
 นิจจาเอ๋ยเคยอยู่เป็นคู่ชื่อน ทุกวันคืนคำเข้าไม่เศร้าหมอง
 จนมีลูกปลุกเลี้ยงเคียงประคอง มิให้ช่องเคืองขัดพระอัชฌา
 อยู่ดีดีหนีเมียมาเสียได้ เสียใจน้องรักเป็นนักหนา
 จึงอุตสาห์พยายามสู้ตามมา ขอเป็นข้าบาททงสุ์พระทรงธรรม
 พระเสด็จไปไหนจะไปด้วย เป็นเพื่อนม้วยภัสดาจนอาสัญ
 ประทานโทษโปรดเลี้ยงแต่เพียงนั้น อย่าบากบั่นความรักน้องนักเลย
 (พระอภัยมณี ของสุนทรภู่)

ท้าวทุเรปันพระบิดาของอิเหนาตรัสพ้อต่อว่าและเสียดีสีระดูหมิ่นหย่าพระบิดาของนางจินตะหราเมื่ออิเหนาตัดรอนนางบุษยามาอยู่กับนางจินตะหรา ดังนี้

ในลักษณ์อักษรสारा ว่าระดูหมิ่นหย่าเป็นผู้ใหญ่
 มีราชธิดาใจ แกล้งให้แต่งตัวไว้วัยชาย
 จนลูกเราร้างคู่ตุนาหงัน ไปหลงรักผูกพันมั่นหมาย
 จะให้ชิงผัวเขาเอาเด็ดตาย ช่างไม่อายไพร่ฟ้าประชาชน
 (อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

๔. สัลลาปังคพิสัย คือ การแต่งบทประพันธ์ให้มีเนื้อความทำนองคร่ำครวญ คะนิงหาหรือรำพันถึงบุคคลอันเป็นที่รักเมื่อยามพราจากกัน หรือเมื่อไม่สมปรารถนา เช่น กวีพรรณนาถึงความเศร้าโศกที่ต้องพราจากนางที่รัก ดังนี้

แต่เข้าเท่าถึงเย็น กล้ากลืนเชียวเป็นอาจิน
 ขายใดในแผ่นดิน ไม่เหมือนพีที่ตรอมใจ
 (ภาพย่เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร)

อิเหนาครวญเมื่อต้องจากนางจินตะหรา นางสการะวาตี และนางมาหยารัศมี ดังนี้

แว่วเสียงสำเนียงบุหรธร้อง ว่าเสียงสามนึ่งน้องเสน่หา
 พระแยมเยียมม่านทองทศนา เห็นแต่ป่าพุ่มไม้ใบบัง
 เอนองค์ลงอิงพิงเขนย กรเกราภัยพักตร์ถวิลหวัง
 รสรักร้อนรนพันกำลัง ชลนัยน์ไหลหลังลงพร้งพราย
 (อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

กวีพรรณนาถึงความอัปโชคของตน ดังนี้

มาถึงบางครณทวิโคก ยามวิโยคยากใจให้สะอื้น
 ใ้อสุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
 เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็ต่านี้ ไม่มีที่พสุธาจะอาศัย
 ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ เหมือนนกไร้รังเร่อยู่เอกรา
 (นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่)

กวีโบราณถือว่าการแต่งคำประพันธ์เป็นเวทีแสดงฝีมือและความสามารถในการประพันธ์ แม้บทประพันธ์จะมีเนื้อหาเหมือนๆ กันทั่วไป แต่กวีก็ใช้ความสามารถเฉพาะตนแต่งให้งดงามไพเราะ แปลกแตกต่างออกไปได้ ความสามารถดังกล่าวปรากฏในบทพรรณนา บทบรรยาย (ซึ่งบ้างก็เรียกว่า พรรณนาโวหาร บรรยายโวหาร) และบทเจรจา ดังนี้

๑. บทพรรณนา คือ ข้อความที่ให้รายละเอียด หรืออธิบายความอย่างถ้วนถี่ แต่ไม่มีการดำเนินเรื่อง มักใช้ในบทพรรณนาความงามของธรรมชาติ หรือบุคคล หรือสถานที่ พรรณนาความรู้สึก และพรรณนาเกียรติคุณ เช่น บทพรรณนาธรรมชาติ ดังนี้

ดูน้ำวังกลิ้งเชียวเป็นเกลียวกลอก กลับกระฉอกฉาดฉัดฉวัดเฉวียน
 บ้างพลุ่งพลุ่งวู่วางเหมือนกงเกวียน ดูเวียนเวียนคว้างคว้างเป็นหว่างวน
 (นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่)

บทพรรณนาธรรมชาติผสมผสานกับความรู้สึกรักของพระนางมัทรี ดังนี้

ปางนั้นส่วนสมเด็จพระมัทรีศรีสุนทรเทพกัญญา จำเดิมแต่พระนาง
 เสรลีสาล่วงลับพระอาวาส พระทัยนางให้หวนหวาดพะวงหลังตั้งพระทัย
 เป็นทุกข์ถึงพระเจ้าลูกมีลืมนเลย เดินพลาทางเสวยพระศอกพลา พระ
 นัยนเนตรทั้งสองข้างไม่ขาดสายพระอัสนุชลุ พลาพิศดูผลาผลในกลาง
 ไพรที่นางเคยได้อาศัยทรงสอยอยู่เป็นนิตย์ผิดสังเกต เหตุไฉนไม้ที่มีผล
 เป็นพุ่มพวงก็กลายกลับเป็นดอกดวงเดียวระดาษอนาณเนตร แถวโน้นก็
 แก้วเกิดพิกลแถมกับกาหลง ถัดนั้นก็สายหยุดประยงค์และยมโดย พระ
 พายพัตก็ร่วงโรยรายดอกลมมอมแม่มยังได้เก็บเอาดอกมาร้อยกรองไป
 ผาเกลือกเมื่อวันวาน ก็เพี้ยนผิดพิสดารเป็นพวงผลผิดวิกลแต่ก่อนมา...
 (ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน))

บทพรรณนาพระคุณของบิดามารดา ดังนี้

ข้าขอบชนกคุณ	ชนนี้เป็นค้ำมูล
ผู้กอบบุญคุณ	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพักทะนุถนอม	บ บำราศนิราไกล
แสนยากเท่าไร	บ คิดยากลำบากกาย
ตราทนระคนทุกข์	ถนอมเลี้ยง ฤ รัวย
ปกป้องซึ่งอันตราย	จนได้รอดเป็นกายา
เปรียบหนักชนกคุณ	ชนนี้คือภูผา
ใหญ่พื้นพสุธรรา	ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน

(นมัสการมาตาปิตุคุณ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร))

ให้นักเรียนสังเกตด้วยว่าในการแต่งบทพรรณนานั้น กวีมักจะใช้ภาพพจน์ประกอบ ด้วยเพื่อให้สื่อความได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น เช่น การเปรียบเทียบน้าวนเหมือนงวงเกวียน การเปรียบ พระคุณของบิดามารดาเหมือนภูผาและแผ่นดิน (ดูเรื่องการใช้ภาพพจน์ซึ่งนักเรียนได้ศึกษา มาแล้วในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒)

๒. บทบรรยาย คือ ข้อความเล่าเรื่องที่มีเนื้อเรื่อง มีการดำเนินเรื่อง และมีบทบาท ของตัวละครว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร และเมื่อไร เช่น บทบรรยายเหตุการณ์ตอนที่ เหล่าเสนาของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไปหาม้าผีเท้าดีให้สมิงพระราม ดังนี้

...พวกเสนาข้าหลวงจึงเที่ยวจัดหาม้าเชลยศักดิ์ไปใกล้กองทัพ
นอกเมือง พบม้าสองตัวแม่ลูก หญิงม่ายผู้หนึ่งเป็นเจ้าของเลี้ยงไว้ ม้า
สองตัวนั้นกินหญ้าอยู่ริมบ่อน้ำแห่งหนึ่งลึกเพียงขาม้า กว้างประมาณห้าวา
ลูกม้านั้นโจนข้ามไปปากข้างหนึ่งได้ทุกวัน หญิงม่ายเจ้าของตำข้าวผัดรำ
ไว้แล้ว ก็ร้องเรียกลูกม้านั้น ม้านั้นก็กระโจนข้ามบ่อน้ำมากิน แต่แม่ม้า
นั้นกำลังน้อยโจนข้ามลำบากมิได้ ลงลุยข้ามน้ำมาแต่ตั้งนั้นทุกวันนี้ได้ขาด
เสนาบดีเห็นลูกม้าตัวนั้นมีกำลังมาก และประกอบด้วยลักษณะ
ต้องอย่างก็ชอบใจ จึงให้พวกข้าหลวงช่วยกันล้อมเข้าจะจับเอาลูกม้า ลูกม้า
เปรียวอยู่ก็ติดขบกัดด้วยกำลังจับมิได้...

(ราชาธิราช ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน))

บทบรรยายที่กล่าวถึงพระโยคีซึ่งมีผู้คนชาติต่าง ๆ เป็นลูกศิษย์ปรนนิบัติรับใช้อยู่ที่
ภูเขabenเกาะแก้วพิสดารดังนี้

ฝ่ายโยคีที่อยู่บนภูเขา	กับคนเหล่าเหลือตายหลายภาษา
ทั้งจีนจามพรหมณ์แขกไทยชวา	วิลันดาฝรั่งพร้อมกัน
เป็นร้อยคนปรนนิบัติอยู่เข้าคำ	บ้างตม่น้ำเก็บลูกไม้มาให้ฉัน
เป็นเหล่าล้อมพร้อมหน้าเวลานั้น	บ้างนวดพื้นปรนนิบัตินั่งพั่ว

(พระอภัยมณี ของสุนทรภู่)

บทบรรยายเหตุการณ์ตอนที่ไพร่พลของระตูปาหยังและระตูประหมันพายแพ่แก้ทัพ
ของอิเหนา ดังนี้

ไพร่พลัดจากนายกระจ่ายหนี	เห็นเสียทีดีม้าควบขับ
ปลอมพลปนไปในกองทัพ	ไม่ผ่นหน้ามารับแต่สักคน
บ้างบ่าวเข้าคนละบำพานายวัง	ประเจียดเครื่องเปลื้องทิ้งไว้เกลื่อนกล่น
บ้างหนามเกี่ยวหัวหูไม่รู้ตน	ชุกชนตันไปแต่ลำพัง
บ้างเทกิ้งไถ่ข้าวเขนงป็น	รื้อตื่นเสียงเพื่อนกันข้างหลัง
ที่ถูกปืนป่วยขาละล้าละล้ง	อุตส่าห์คลานเซซังชุกไป

(อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

๓. บทเจรจาหรือรำพึงรำพัน คือ ข้อความที่เป็นคำพูดโต้ตอบกัน หรือเป็นคำรำพึง
รำพันของตัวละคร ซึ่งแสดงท่าทีและความคิดของตัวละครที่ตกอยู่ในเหตุการณ์ตามเรื่อง
เช่น เมื่อท้าวดาหาคิดว่าอิเหนาตรอนนางบุษบาพระธิดาของพระองค์ ท้าวดาหาก็กริ้ว
มากจนออกพระโอษฐ์ตรัสว่า

แม้ใครมาขอก็จะให้	ไม่อาลัยที่ระคนปนศักดิ์
ถึงไพร่ประดาชาติทรลักษณ์	จะแต่งให้งามพักตร์พงศ์พันธุ์

(อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

ท้าวดาหาเป็นกษัตริย์ที่รักพระเกียรติยศอย่างยิ่ง แต่ด้วยความคับแค้นพระทัยจึง
ตรัสประชดเช่นนั้น

บทเจรจาโต้ตอบระหว่างนางมัทนา กับจอมเทพสุเทษณ์ผู้หลงรักนางซึ่งแสดงให้เห็น
ว่านางมิได้มีใจรักตอบพระองค์เลย ดังนี้

สุเทษณ์	ความรักละเหี่ยอุระระทด	เพราะมีอาจจะคลอเคลีย.
มัทนา	ความรักระทดอุระละเหี่ย	ฤ จะหายเพราะเคลียคลอ?
สุเทษณ์	ไอ้ไอ้กระไรนะมะทะนา	บ มีตอบพะจีพอ?
มัทนา	ไอ้ไอ้กระไรอะมระจ้อ	มะทะนามิพอดี!
สุเทษณ์	เสียแรงสุเทษณ์นะประติพัทธ์	มะทะนา บ เปรมปรีดี.
มัทนา	แม้ข้า บ เปรมปรีะณะนี้	ผิจะโปรดก็เสียแรง.
สุเทษณ์	ไอ้รูปวิไลยะศุภะเลิศ	บ มีควรใจแข็ง.
มัทนา	ไอ้รูปวิไลยะมละแรง	ละก็จำจะแข็งใจ.
สุเทษณ์	หากพี่จะกอดวรุและจุม-	พิตะเจ้าจะว่าไร?
มัทนา	ข้าบาทจะขัด ฤ ก็มีได้	ผิพระองค์จะทรงปอง.
สุเทษณ์	ว่าแต่จะเต็มฤติ ฤ หาก	ดนุกอดและจูบน้อง?
มัทนา	เต็มใจมิเต็มดนุกก็ต้อง	ปฏิบัติระเบียบดี.

(มัทนะพาธา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

บทพรรณนา บทบรรยาย และบทเจรจาตั้งกล่าวข้างต้นนั้น มิเพียงแต่เป็นการแสดงฝีมือและความสามารถของกวีในการประพันธ์เท่านั้น แต่ยังเป็นข้อความที่ผู้อ่านจะต้องอ่านให้เข้าใจด้วยว่าข้อความนั้นเป็นบทอะไร ปรากฏอยู่ตอนใดของเรื่อง มีความสัมพันธ์กับข้อความตอนอื่นอย่างไร ถ้าเป็นบทพรรณนา หรือบทบรรยาย มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกของตัวละครอย่างไร ถ้าเป็นบทเจรจาเป็นคำกล่าวของใคร เมื่อใด มีเงื่อนไขอย่างไร และแสดงความรู้สึกของผู้กล่าวอย่างไร เป็นต้น การอ่านข้อความตอนหนึ่งๆ ในวรรณคดี จึงจะสัมฤทธิ์ผล

คำเพราะคือสังวาล กอบแก้ว

นักประพันธ์และกวีคือผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในศิลปะการประพันธ์ สามารถเรียบเรียงถ้อยคำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพเพื่อสื่ออารมณ์ ความนึกคิด และจินตนาการของตนมาสู่ผู้อ่านได้อย่างกระชับ คมคาย และไพเราะกินใจ คนไทยแต่ก่อนจึงยกย่องผู้แต่งหนังสือโดยเฉพาะกวีว่าเป็นผู้มีความสามารถ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรรเสริญกวีว่า

สง่างามมีคุณค่าเหมือนแก้วมณี ถ้อยคำเรียบเรียงไพเราะและงามเหมือนสร้อยสังวาล ทั้งยังทรงชักชวนให้ศึกษาหาความรู้เรื่องการประพันธ์และสร้างสรรค์ผลงานประพันธ์อันมีคุณค่าต่อไปด้วย ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องพระนลคำหลวงว่า

กวีสง่าแมน	มณีสาร
คำเพราะคือสังวาล	กอบแก้ว
ควรเพิ่มพริยการ	กวีเวท เทอญพ้อ
กอบกิจประเสริฐแล้ว	ไปต้องร้อนตัว

ด้วยความสามารถในการเลือกสรรถ้อยคำที่ใช้ให้ไพเราะคมคายดุจ “สังวาล กอบแก้ว” ทำให้ภาษาของกวีมีลักษณะเฉพาะ ต่างกับภาษาที่เราใช้กันทั่ว ๆ ไป เช่น เมื่อประสงค์จะบอกว่าเขาเปิดใจให้หญิงคนรักได้รู้ทั้งสิ้น กวีเอกเช่นนายนิรินทรธิเบศร์ก็ร้อยกรองถ้อยคำเป็นคำประพันธ์บาทหนึ่งในนิราศนิรินทร์ว่า “เอียงอกเทออกอ้าง อวดองค์ อร์เอย”

กวีเปรียบบอกหรือใจของตนเหมือนภาชนะซึ่งอยากจะจับเอียงแล้วเทให้ความรู้สึกที่เปรียบเหมือนน้ำที่อยู่ในภาชนะนั้นออกมาเป็นที่ประจักษ์แก่ตาของนาง นอกจากคำว่าองค์และอร์ซึ่งใช้หมายถึงนางแล้ว คำที่ใช้คือ เอียง ออก เท ออก อ้าง อวด เป็นคำธรรมดาที่เราใช้กันอยู่ทั่วไป แต่เมื่อนำมาเรียงร้อยเข้าด้วยกันโดยเล่นเสียงอักษรเดียวกันแล้วทำให้เกิดเสียงไพเราะและได้ความหมายคมคาย อีกทั้งคำสร้อยว่า เอย ที่เป็นคำลงท้ายยังเป็นเหมือนคำเรียกที่ทำให้หญิงคนรักที่ได้ฟังรู้สึกวกวีกำลังสื่อกับนางโดยตรง

คำสามัญที่ใช้กันทั่วไปนานเข้าความหมายก็อาจเบาลงไป กลายเป็นคำตาดๆ สำหรับกวี เมื่อจะแต่งคำประพันธ์กวีจึงมักเลือกสรรคำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะ มีจังหวะคำ และมีเสียงส่งหรือรับสัมผัสได้ดี เช่น

ไปพันวัดทัศนาริมท่าน้ำ	แพประจำจอดรายเขาชายของ
(นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่)	

คำว่า ทศนา ที่ใช้แทนคำว่า ดู เห็น นอกจากจะมีเสียงไพเราะเป็นจังหวะแล้ว ยังรับสัมผัสกับคำว่า วัด และส่งสัมผัสไปยังคำว่า ท่า ในวรรคเดียวกันด้วย

เมื่อนั้นจึงพระจักรี พอพระสุริยศรี
อรุณเรืองเมฆมา
ลมหวนอวลกลิ่นมालา เฟื่องฟุ้งวนา
นิवासแถวแนวดวง
(บทพากย์เอราวัณ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

แทนที่จะใช้คำว่า ดวงอาทิตย์ ย่ำรุ่ง เมฆ ดอกไม้ ป่า และที่อยู่ ดังที่เราใช้กันใน ภาษาพูดทั่วไป กวีเลือกใช้คำว่า พระสุริยศรี อรุณ เมฆา มालา วนา และนิवास ซึ่งมีพยางค์ เพิ่มขึ้นและมีจังหวะของคำฟังไพเราะ แทนคำเหล่านั้นตามลำดับ ทำให้คำประพันธ์ ๒ บทนี้ ฟังรื่นหูมากขึ้น

การสรรคำใช้ในลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เกิดคำศัพท์ที่นิยมใช้กันเฉพาะในวรรณคดี เช่น คำที่หมายถึงผู้หญิงหรือหญิงคนรัก กวีมักใช้ว่า นางคราญ นางนุช นางพะงา นางพาล นางโพธ นางเยาว์ นางราม นางลักษณ์ ฯลฯ

บางครั้งก็ใช้คำที่สื่อความหมายได้มากขึ้น เช่น เมื่อจะกล่าวถึงความอ่อนวัยของ หญิงคนรัก กวีอาจเลือกใช้คำศัพท์ที่มีคำว่า เยาว ซึ่งแปลว่าอ่อนวัย เช่น เยาวมालย์ เยาวลักษณ์ เยาวเรศ อันหมายถึงหญิงที่ทั้งสาวและสวย ถ้าจะหมายถึงหญิงที่สาวและสวย ที่สุด ก็อาจใช้คำว่า เยาวยอด ฯลฯ

เมื่อจะหมายถึงนางผู้เป็นที่รักยิ่ง กวีอาจใช้คำเปรียบ เช่น แก้วตา ซึ่งเปรียบเหมือน ส่วนสำคัญของตาที่ทำให้แลเห็น หรือใช้คำว่า ดวงเนตร คือนัยน์ตาซึ่งสื่อความว่านางนั้นมีค่าและเป็นที่รักยิ่งดังดวงตา หรืออาจเปรียบกับหัวใจซึ่งเป็นอวัยวะที่สำคัญที่สุด โดยใช้ คำว่า ดวงใจ ดวงกลม ดวงหทัย ฯลฯ

เมื่อจะกล่าวถึงความงามของนาง กวีอาจเลือกใช้คำที่ขึ้นต้นว่า โฉม ซึ่งแปลว่า รูปร่าง ทรวดทรง เช่น โฉมงาม โฉมฉาย โฉมฉิน โฉมเจ็ด โฉมเฉลา โฉมตรู โฉมยง โฉมศรี ฯลฯ

เมื่อจะหมายถึงนางผู้มีความดีงาม กวีอาจเลือกใช้คำว่า กัลยาณี (นางผู้ดีงาม) กุลธิดา (ลูกสาวผู้มีตระกูล) แก้วกัลยา (นางผู้ประเสริฐ) ปิ่นอนงค์ (ยอดนาง) สุนารี (นางผู้ดีงาม) สุชาดา (นางผู้มีกำเนิดดี) ฯลฯ

คำศัพท์ที่กวีเลือกใช้อย่างหลากหลายเช่นนี้มีอยู่มากในวรรณคดีไทย ดังที่เราจะพบ ชุดคำต่าง ๆ เช่น พระราชาใช้ว่า นฤเทพ นฤบดี นฤบาล นฤเบศ แปลว่า ผู้ปกครอง ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ชน ดวงอาทิตย์ใช้ว่า ทินกร ทิพากร ทิวากร แปลว่า ผู้ทำให้เกิดเวลากลางวัน ดวงจันทร์ใช้ว่า นิศากร รัชนีกร รัตติกร แปลว่า ผู้ทำให้เกิดเวลากลางคืน หรือนิศานาถ นิศาบดี แปลว่า ผู้เป็นใหญ่หรือเป็นที่พึ่งของเวลากลางคืน หรือนิสามณี นิศารัตน์ แปลว่า ผู้เป็นแก้วมณีแห่งเวลากลางคืน เป็นต้น

ในการแต่งคำประพันธ์ กวีโบราณนิยมดำเนินตามหลักฉันทลักษณ์อย่างเคร่งครัด คำบางคำอาจมีปัญหาเรื่องเสียง เช่น มีจำนวนพยางค์มากเกินไป หรือมีเสียงไม่เป็นไปตามจังหวะของคำตามหลักการประพันธ์ กวีจึงมักแต่งรูปแปลงเสียงเพื่อให้ได้คำที่ไพเราะ แต่คงความหมายเดิมไว้ เช่น

รับกลิ่นบุญไญโมทนา ชูลีลาลงเรือเหลื่ออาลัย
(นิราศภูเขาทอง ของสุนทรภู่)

คำว่า ชูลี มาจากคำว่า อัญชูลี ซึ่งแผลงมาจากคำว่า อัญชลี แล้วตัดพยางค์หน้า ออก ๑ พยางค์

ซึ่งพระจะเสด็จไปชิงชัย ก็ตามใจไม่ขัดอธยา
แม้สำเร็จราชการงานศึก แล้วรำลึกoyalมหันทยา
จงเร่งรีบยกทัพกลับมา น่องจะนับวันทำภูวไนย
(อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

คำว่า อธยา มาจากคำว่า อธยาศัย หมายถึง ความประสงค์ กวีตัดพยางค์ท้ายเพื่อให้เหมาะกับจำนวนคำ (พยางค์) และเพื่อสัมผัส

บางครั้งเมื่อกวีต้องการรักษารูปคำเดิมไว้ ก็อาจแต่งรูปและแปลงเสียงดังตัวอย่างนี้

ช่างนิรมิตฤทธิแรงแข็งขัน เผือกผ่องผิวพรรณ
สีสังข์สะอาดโอพาร์
สามสิบสามเศียรโสภา เศียรหนึ่งเจ็ดงา
ดังเพชรรัตน์วี
(บทพากย์เอราวัณ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

คำว่า โอพาร์ เป็นคำที่แปลงเสียงมาจากคำว่า โอพาร ให้เป็นคำแม่ ก กา แทนแม่ กน เพื่อส่งสัมผัสไปยังคำว่า โสภา ในบทต่อมา การแปลงเสียงเช่นนี้ กวีไม่นิยมตัดตัวสะกด (ในที่นี้คือ ร) แต่ใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้เพื่อรักษารูปคำเดิมให้ผู้อ่านรู้ว่ามาจากคำใด การแต่งรูปและแปลงเสียงเช่นนี้เป็นที่นิยมกันมาก ดังปรากฏในคำประพันธ์ต่อไปนี้

ถึงบางที่มีบ้างเป็นอย่างเลิศ ก็ไม่ฉูดฉาดเชิดประเสริฐสุนทร
พอเตือนใจได้บ้างในทางบุญ เป็นเครื่องหนุนนำเหตุสังเวชเฮย
(กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า ของพระยาอุปกิตศิลปสาร)

นับนิ้วประนมบังคมคัล กราบทูลทรงธรรมถ้วนถี่
(อิเหนา พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

จึงยกย่องศิลปกรรมนั้นทั่วไป ศรีวิไลวิลาสดีเป็นศรีเมือง
(บทเสภาสามัคคีเสวก พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว)

กวีโบราณนิยมแต่งรูปแปลงเสียงคำเพื่อให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในฉันทลักษณ์ เช่น ในการแต่งโคลงและร่าย เมื่อจะต้องใช้คำโท (คำที่มีรูปวรรณยุกต์โทกำกับ) ในที่ที่บังคับโท กวีอาจเปลี่ยนรูปคำเอก (คำที่มีรูปวรรณยุกต์เอกกำกับ) มาเป็นคำโท โดยคงเสียงวรรณยุกต์เดิมไว้ เรียกว่า คำโทโทษ เช่น รี่ เป็น หรี ว้าย เป็น หว้าย ง่า เป็น หง่า ทุ เป็น ถู ในตัวอย่างต่อไปนี้

- แสนสนุกปลุกใจหวัง วังหรี
- มัจฉาชาตินานา หวันหว้าย
- รำเล่นแต่นางมหง้า ปีกป้องเป็นเพลง
- หนูรังงู รูปงูมูทุ
(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร)

ในทำนองเดียวกัน กวีอาจเปลี่ยนรูปคำโทมาเป็นคำเอกโดยคงเสียงวรรณยุกต์เดิมไว้ เรียกว่า คำเอกโทษ เช่น เขี้ยว เป็น เคี้ยว

- มีเคี้ยวขาวน้อยช้อย แขนข้างเคียงสอง
(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร)

มีข้อสังเกตว่า คำเอกโทษ มีใช้น้อยกว่าคำโทโทษ เพราะในฉันทลักษณ์อนุญาตให้ใช้คำตายแทนคำเอกได้ เช่น คำว่า ลึก อาจ (กำ)หนด ม(นุษย์) ยาก ในตัวอย่างนี้เป็นคำที่บังคับเอก

พระสมุทรสุดลึกลั่น คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้ไร ยากแท้หยั่งถึง
(โคลงโลกนิติ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร)

^๑ คำตาย คือ พยางค์ที่ประสมด้วยสระเสียงสั้นที่ไม่มีตัวสะกด หรือมีตัวสะกดในแม่กก กต กบ เช่น จะ ลึก สุด พบ และพยางค์ที่ประสมด้วยสระเสียงยาวที่มีตัวสะกดในแม่กก กต กบ เช่น ยาก อาจ กราบ

การใช้ ศ เข้าลิลิต เป็นอีกวิธีหนึ่งที่กวีนิยมใช้ในการแต่งรูปแบบเสียงคำศัพท์ที่ใช้ในการประพันธ์ ศ เข้าลิลิต คือ การเพิ่มพยัญชนะ ศ เข้าท้ายคำ โดยอาจเปลี่ยนเสียงสระในพยางค์ท้ายด้วย เช่น นาวา เป็น นาเวศ นคร เป็น นครเศ อยุธา เป็น อยุเศศ ในตัวอย่างต่อไปนี้

กวีราหุมนาเวศ

จากนครเศโดยสาชล

(กาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร)

ถึงอยุธยาแล้ว

หยุดไถลันครา

(โคลงภาพพระราชพงศาวดาร พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

การสรุปลักษณะอย่างหลากหลายดังกล่าวมานี้ทำให้เห็นว่ากวีโบราณของไทยมีความรู้เรื่องภาษาและมีความสามารถที่จะนำถ้อยคำในภาษามาลงแปลงใช้ได้ดี โดยพยายามรักษาดนลักษณ์ให้ถูกต้องด้วย ดังปรากฏในพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จารึกวรรณคดีไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามว่าผู้รู้แต่ก่อนศึกษาและฝึกฝนเรื่องการประพันธ์จนรู้หลักการใช้ถ้อยคำหรือ “พากย์พจน์” เป็นอย่างดี

ด้วยก่อนเก่าเหล่าลูกตระกูลปราชญ์

ทั้งเชื้อชาติผู้ดีมียศศักดิ์

ย่อมหัดฝึกศึกษาข้างอาลักษณ์

ล้วนรู้หลักพากย์พจน์กลบทกลอน

(ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

อย่างไรก็ตาม “พากย์พจน์กลบทกลอน” จะมีความไพเราะได้ก็ต่อเมื่อผู้อ่านรู้หลักการอ่านคำประพันธ์ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้จากนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่

เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก

ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป

คำว่า มุสิก ควรอ่านว่า มุน-ลิ-กา เพื่อให้รับสัมผัสคำว่า คุณ

ถึงหน้าวังดังหนึ่งใจจะขาด

คิดถึงบาทบพิตรอดิศร

คำว่า อิศร ควรอ่านว่า อะ-ดิด-สอน เพื่อให้รับสัมผัสคำว่า บพิตร

ข้าอุตส่าห์มาเคารพอภิวันท์

เป็นอนันต์อันสงส์ดำรงกาย

คำว่า อภิวันท์ ควรอ่านว่า อบ-พิ-วัน เพื่อให้รับสัมผัสคำว่า เคารพ

ประทัษณจินตนาพยายาม

ได้เสร็จสามารถบอานับอภิวันท์

คำว่า อภิวันท์ ควรอ่านว่า อับ-พิ-วัน เพื่อให้รับสัมผัสคำว่า บอานับ

ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ

ตราบนิพพานชาติหน้าให้ถาวร

คำว่า โพธิญาณ ควรอ่านว่า โปด-ทิ-ยาน เพื่อให้รับสัมผัสคำว่า ประโยชน์

ผู้อ่านจึงมีความสำคัญดังปรากฏในโคลงท้ายเรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศรว่า

อักษรเรียบร้อยถ้อย

คำเพราะ

ผู้รู้อ่านสารเสนาะ

เรื่อยหรี

บ่ รู้อ่านไม่เหมาะ

ตรงเทิ่ง ไปนา

ทำให้โคลงทั้งนี้

ชั่วช้าเสียไป

กล่าวได้ว่าการศึกษาภาษาในวรรณคดีเพื่อให้เข้าใจกวีโวหารและรูปแบบกับความหมายของถ้อยคำนั้นมีความสำคัญสำหรับผู้ประพันธ์เพื่อให้สามารถใช้ภาษาในการสร้างสรรค์วรรณคดีได้อย่างมีฝีมือ และมีความสำคัญสำหรับผู้อ่านเพื่อให้สามารถอ่านวรรณคดีได้ไพเราะงดงามและได้อรรถรส

บทที่ ๑

บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก

บทวิเคราะห์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ ยอดเยี่ยมในทางอักษรศาสตร์ ได้ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่างๆ ไว้มากกว่า ๑,๒๐๐ เรื่อง ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งสารคดีและบันเทิงคดี งานประพันธ์ประเภทหนึ่งที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นจำนวนมากคือบทละครพูด มีทั้งที่ทรงผูกเค้าโครงเรื่องเอง และที่แปลหรือแปลงมาจากภาษาต่างประเทศ

บทละครพูด

ละครพูด คือ ละครที่แสดงโดยให้ตัวละครสนทนาโต้ตอบกันเหมือนในชีวิตจริง ไม่มีดนตรี การรำ หรือการขับร้องประสม ละครประเภทนี้ตรงกับการเล่นที่เรียกว่า play ของตะวันตก เริ่มมีในประเทศไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ได้รับความนิยมแพร่หลายและเจริญสูงสุดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากพระองค์โปรดการละครเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่ยังทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ก็ได้เสด็จทอดพระเนตรละครและทรงแสดงละครเป็นประจำ เมื่อเสด็จนิวัตประเทศไทย ได้ทรงตั้งคณะละครขึ้น ทรงอำนวยการฝึกซ้อม และบางครั้งทรงร่วมแสดงด้วย บทละครพระราชนิพนธ์ซึ่งมีเป็นจำนวนมากนั้น นอกจากจะมุ่งให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้วยังแฝงแง่คิดและคติธรรมไว้มอบ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ละครเป็นเครื่องมือประจักษ์ใจของประชาชนและสื่อสาระที่พระองค์มีพระราชประสงค์ ในรัชสมัยของพระองค์มีการจัดแสดงละครพระราชนิพนธ์เป็นประจำเพื่อระดมทุนเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการกุศลด้านต่าง ๆ และเพื่อสร้างสาธารณสมบัติ

บทละครพูดนอกจากจะแต่งขึ้นเพื่อใช้แสดงแล้วยังใช้อ่านได้ด้วย การอ่านบทละครพูดให้เข้าใจลึกซึ้งนั้นต้องอ่านอย่างพิถีพิถัน เนื่องจากในบทละครพูดไม่มีการบรรยายเหตุการณ์ สถานที่ บรรยายภาพ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของตัวละครไว้อย่าง

ละเอียดเหมือนอย่างในบทละครรำ มีเพียงการบรรยายฉากและลักษณะตัวละครอย่างคร่าวๆ ไว้ตอนต้นเรื่อง และการบรรยายปฏิกิริยาของตัวละครอยู่ในวงเล็บแทรกไว้ระหว่างบทสนทนา ผู้อ่านจะต้องพิจารณาด้วยวิจารณญาณและจินตนาการว่าที่ตัวละครแสดงพฤติกรรมเช่นนั้น พูดเช่นนั้น เขาคิดอย่างไร รู้สึกอย่างไร บทสนทนาของตัวละครจึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะไขไปสู่ความหมายของเรื่อง

บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก

เรื่องเห็นแก่ลูกเป็นบทละครพูดขนาดสั้น มีความยาวเพียงองก์^๑เดียวและมีฉาก^๒เดียว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระนามแฝงในการพระราชนิพนธ์ว่า พระขรรค์เพชร บทละครพูดเรื่องนี้พระองค์ทรงคิดเค้าโครงเรื่องขึ้นเอง มิได้ทรงแปลหรือดัดแปลงจากบทละครต่างประเทศ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ผู้ค้นคว้าเกี่ยวกับงานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างละเอียดได้สันนิษฐานว่า บทละครเรื่องเห็นแก่ลูกอาจเป็นละครพูดภาษาไทยเรื่องแรกที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นโดยมิใช่เป็นการแปล

แม้บทละครเรื่องนี้จะแต่งขึ้นมากกว่า ๙๐ ปีแล้ว ความนิยมบางอย่างในสมัยนั้นอาจหมดไป วิธีใช้คำพูดตลอดจนกิริยามารยาทบางอย่างอาจเปลี่ยนไป ถึงกระนั้นก็ดีความรักอันยิ่งใหญ่ของบุพการีที่มีต่อบุตรของตนอันเป็นคุณธรรมสำคัญที่แสดงไว้ในเรื่อง รวมไปถึงความรู้สึกผิดชอบชั่วดีและความรักในศักดิ์ศรี ล้วนเป็นสิ่งที่มืออยู่ในมนุษย์ทุกผู้ทุกนามทุกชาติทุกภาษาและทุกยุคทุกสมัย บทละครพูดเรื่องนี้นอกจากจะได้รับคัดเลือกให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาได้ศึกษามาเป็นเวลายาวนานแล้ว ยังได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศได้แก่ ภาษาเกาหลี จีน ญี่ปุ่น นอร์เวย์ ฝรั่งเศส มาเลย์ รัสเซีย สเปน สิงหล อังกฤษ อาหรับ อินโดนีเซีย และฮินดี เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวาระฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ ๑๐๐ ปีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย

^๑ องก์ หมายถึง ตอนหนึ่ง ๆ ในบทละคร แต่ละตอนอาจมีเพียงฉากเดียวหรือหลายฉากก็ได้

^๒ ฉาก หมายถึง ตอนย่อยที่เปิดม่านหน้าเวทีครั้งหนึ่ง ๆ ในพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ได้แก่ฉากห้องหนังสือ

ความ “เห็นแก่ลูก” ของนายล้า

บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก มีตัวละครเพียง ๔ ตัว ตัวละครที่สำคัญที่สุดคือนายล้า (ทิพเดชะ) เมื่อเริ่มเรื่อง ผู้อ่านได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับนายล้าเพียงว่าเป็นผู้ดื่มเหล้าจัดและแลดูแก่กว่าวัย บทสนทนาระหว่างนายล้าและอ้ายคำ บ่าวของพระยาภักดี เริ่มเผยให้ผู้อ่านเห็นว่า นอกจากเครื่องแต่งกายที่ดูเก่าปอนแล้ว นายล้าคงมีท่าทางไม่น่าไว้วางใจ ทำให้อ้ายคำยืนยันที่จะนั่งเฝ้าอยู่ด้วย แม้นายล้าจะกล่าวว่าตนก็มาจากตระกูลดีเช่นกันก็ตาม เมื่อพระยาภักดีกลับมาถึงบ้าน นายล้าได้เล่าอดีตของตนให้ฟัง นอกจากผู้อ่านจะได้ทราบว่านายล้าไปต้องโทษจำคุกถึง ๑๐ ปี เมื่อพ้นโทษแล้วก็คงประพฤติดีกินทางทุจริตเช่นเดิม ผู้อ่านยังได้ทราบว่านายล้าเคยเป็น “ผู้ดี” จริง และเคยรับราชการจนมีราชทินนามว่า “ทิพเดชะ” เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้นายล้าและพระยาภักดีจะเคยเป็นเพื่อนรักกันมาก่อน แต่พระยาภักดีก็มีได้แสดงอาการดีใจเมื่อได้มาพบกันอีกหลังจากไม่พบกันนานถึง ๑๕ ปี และเมื่อนายล้าแสดงความประสงค์อยากพบแม่ล่อ พระยาภักดีก็ได้แสดงออกอย่างเปิดเผยว่าไม่ต้องการให้พบด้วยเหตุผลที่ปรากฏในคำถามของพระยาภักดีว่า “ตั้งแต่แกพ้นโทษมาแล้ว แกได้พยายามที่จะสำแดงให้ปรากฏอย่างไรบ้าง ว่าแกนะตั้งใจจะประพฤติแต่ในทางที่ดีที่ควร?”

ความขัดแย้งระหว่างนายล้ากับพระยาภักดีรุนแรงมากขึ้นเมื่อนายล้าบอกความประสงค์ว่าต้องการมาอยู่กับแม่ล่อบุตรสาวหลังจากได้ทราบว่าแม่ล่อจะแต่งงานกับบุตรพระยารณชิตซึ่งเป็นคนมั่งมี นายล้าเห็นว่า “เป็นหน้าที่ที่จะต้องมาอยู่ใกล้ชิดลูกสาวผม เพื่อจะได้ช่วยเหลือเจือจานในธุระต่างๆ ตามเวลาอันสมควร” และ “เมื่อยังอยู่ในบ้านเจ้าคุณผมก็วางใจได้ นี่จะแยกไปมีเหย้ามีเรือนของตัวเองแล้ว ผมจะต้องเข้ามาอยู่กับเขาเพื่อจะได้เป็นกำลังแก่เขาบ้าง” คำอธิบายของนายล้าดูเหมือนจะแสดงให้เห็นว่านายล้าเป็นผู้ที่ “เห็นแก่ลูก” อย่างยิ่ง แต่ไม่ช้านายล้าก็ยอมรับกับพระยาภักดีอย่างตรงไปตรงมาว่า “ผมนะมันหมดทางหากินแล้ว ไม่แลเห็นทางอื่นนอกจากที่จะอาศัยลูกสาวให้เขาเลี้ยง”

ความ “เห็นแก่ตัว” ของนายล้าได้เปลี่ยนไปเป็นความ “เห็นแก่ลูก” เมื่อนายล้าได้พบกับแม่ล่อและได้รับรู้ความรู้สึกของแม่ล่อที่มีต่อตนในฐานะผู้ให้กำเนิด การที่แม่ล่อแสดงความรักและภาคภูมิใจในตัวบิดาแท้ๆ แม้จะไม่เคยได้พบตัวจริง ทำให้นายล้าผู้ฝึกฝนในทางทุจริตและมีความเห็นแก่ตัวอย่างยิ่ง เกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดีและยอมพ่ายแพ้แก่ความรักของแม่ล่อ ทั้งยังมอบความรักของพ่อตอบแทนกลับไปโดยการไม่เปิดเผย

ความจริงว่าตนคือใคร ย่อมมีชีวิตที่ลำบากต่อไปด้วยความ “เห็นแก่ลูก” อย่างแท้จริง เพื่อให้แม่หล่อได้มีชีวิตที่สุขสบาย ไม่เป็นที่รังเกียจในสังคม

ความ “เห็นแก่ลูก” ของพระยาภักดีนฤนาถ

บทสนทนาระหว่างนายล้ากับพระยาภักดีบอกให้เราทราบว่า บุคคลทั้งสองมีเพียงเคยเป็นเพื่อนกันเท่านั้น แต่ยังเคยรักผู้หญิงคนเดียวกันอีกด้วย หญิงนั้นคือแม่นวล มารดาของแม่หล่อ ชีวิตแต่งงานอันปราศจากความสุขทำให้แม่นวลตัดสินใจฝากลูกสาวไว้กับพระยาภักดีเมื่อตนใกล้จะสิ้นชีวิต ความผูกพันระหว่างพระยาภักดีกับแม่นวลคงจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระยาภักดีรักแม่หล่อเหมือนเป็นลูกแท้ๆ และได้ทำหน้าที่พ่อด้วยความเต็มใจ นอกจากจะเลี้ยงดูอบรมแม่หล่ออย่างดีตามแบบบุตรผู้มีตระกูล พระยาภักดียังปลูกฝังให้ลูกมีความรักและภาคภูมิใจในตัวบิดาผู้ให้กำเนิดอีกด้วย

ก็คุณพ่อดิฉันที่ตายละคะ รู้จักไหม? (นายล้าพยักหน้า.)
ถ้ายังงั้นคุณก็ดีกว่าดิฉัน ดิฉันไม่รู้จักเลย, เคยเห็นแต่รูปที่
ในห้องคุณแม่ รูปร่างสูงๆ หน้าอกกว้าง ดิฉันช่างชอบหน้า
เสียจริงๆ หน้าตาเป็นคนซื่อ ใจคอกว้างขวาง, ถ้าใครบอกดิฉันว่า
เป็นคนไม่ดี ดิฉันไม่ยอมเชื่อเป็นอันขาดเทียว แต่ท่านก็เป็นคนดี
จริงๆ อย่างที่ดิฉันนึกเอาในใจ คุณพ่อนี้ก็ได้บอกดิฉันว่านั่น
จริงไหมคะคุณพ่อ? (พระยาภักดีพยักหน้า.)

เมื่อนายล้าต้องการแสดงตนว่าเป็นพ่อของแม่หล่อ พระยาภักดีได้ขัดขวางทุกทาง เพราะเกรงว่าบุตรสาวจะต้องอับอายขายหน้าและถูกสังคมรังเกียจ ผู้อ่านจะทราบจากการบรรยายฉากในตอนเริ่มเรื่องว่าพระยาภักดีมิได้มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย แต่พระยาภักดีก็ยินดีที่จะจ่ายเงินจำนวนมากเพื่อ “ปิดปาก” นายล้า และเมื่อเห็นว่าใช้วิธีการนี้ไม่ได้ก็ยอมแม้กระทั่งจะต่อสู้กำลังกับนายล้า พฤติกรรมตอนนี้ยืนยันความ “เห็นแก่ลูก” ของพระยาภักดีได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าบิดาบุญธรรมก็รักบุตรได้มากเท่าหรืออาจจะมากกว่าบิดาบังเกิดเกล้าได้

แม้บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูกจะมีขนาดสั้น ไม่มีปมที่ซับซ้อนในโครงเรื่อง แต่มีความประณีตอย่างยิ่งในการวางเนื้อเรื่องให้ชวนติดตาม ตัวละครมีน้อยตัว แต่ทุกตัวมีลักษณะเด่นและมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องและการเสนอแนวคิดสำคัญ ในการกำหนดบทสนทนาของตัวละคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำพูดที่สั้นกะทัดรัด แฝงรายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครทุกตัวเอาไว้อย่างกระชับรัดกุม เปิดโอกาสให้ตัวละครเอกทั้งสองได้แสดงความรักของพ่อซึ่ง “เห็นแก่ลูก” ออกมาในลักษณะที่แตกต่างกัน แต่ได้สร้างความซาบซึ้งใจผู้อ่านได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเลย ทำให้บทละครเรื่องนี้เป็นที่ประทับใจและอยู่ในความนิยมมานาน

บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก

ตัวละคร

พระยาภักดินฤนาถ

นายล้า (ทิพเดชะ)

อ้ายคำ (ป่าวพระยาภักดินฤนาถ)

แม่ล่อ

ฉากห้องหนังสือ ในบ้านพระยาภักดินฤนาถ มีประตูข้างซ้ายเข้าไปในห้องนอน ข้างขวาออกไปเจลิ้งทางขึ้นลง หลังมีหน้าต่าง เครื่องประดับประดาไม่เป็นของมีราคา แต่ใช้ได้ดี ๆ

พอเปิดม่าน อ้ายคำพานายล้า (ทิพเดชะ) เข้ามาทางประตูขวา นายล้า นั้นเป็นคนอายุราว ๔๐ แต่หน้าตาแก่ ผมหงอกหน้าย่นมาก แลจุมูกออกจะแดง ๆ เห็นได้ว่าเป็นคนกินเหล้าจัด แต่งกายค่อนข้างจะ **ปอน ๆ** แต่ยังเห็นได้ว่าได้เคยเป็นผู้ดีมาครั้งหนึ่งแล้ว

นายล้า. ก็แล้วเจ้าคุณเมื่อไหร่จะกลับ?*

อ้ายคำ. เห็นจะไม่ช้าแล้วครับ ท่านเคยกลับจากออฟฟิศราวบ่าย ๕ โมงทุกวัน.

นายล้า. ถ้ายังงั้นฉันคอยอยู่ที่นี้ก็ได้.

อ้ายคำ. ครับ. (ลงนั่งกับพื้นที่ริมประตูขวา.)

นายล้า. (ดูอ้ายคำแล้วจึงพูด.) แกไม่ต้องนั่งคอยอยู่กับฉันหรอก มีธุระอะไรก็ไปทำเสียเถอะ.

อ้ายคำ. ครับ. (นั่งนิ่งไม่ลุกไป.)

นายล้า. ฮือ! (มองดูอ้ายคำครู่หนึ่งแล้วไปยืนมองดูอะไรเล่นที่หน้าต่างสักครู่หนึ่ง อ้ายคำก็ยังนั่งนิ่งอยู่เฉย ๆ จึงหันไปพูดอีก.) แกจะคอยอะไรอีกล่ะ?

อ้ายคำ. เปล่าครับ.

นายล้า.

อ้ายคำ.

นายล้า.

ถ้าจะต้องคอยอยู่เพราะฉันล่ะก็ ฉันขอบอกว่าไม่จำเป็น แกจะไปก็ได้.

ครับ. (นั่งนิ่งไม่ลุกไป.)

(ดูอ้ายคำอีกครู่หนึ่ง แล้วก็หัวเราะ.) ฮะๆ ฮะๆ แกเห็นท่าทางฉันมัน ไม่ได้การกระมัง แต่ที่จริงฉันนะเป็นผู้ดีเหมือนกัน มีตระกูลไม่ต่ำไม่เลวไปกว่าเจ้าคุณนักดีเลย.

อ้ายคำ.

(ออกไม่ใคร่เชื่อ.) ครับ.

นายล้า.

ฮือ! แกไม่เชื่อ! ที่จริงแกก็ไม่น่าเชื่อ รูปร่างฉันมันโทรมเต็มที เครื่องแต่งตัว หรือก็ปอนเต็มที่ยังงี้ แต่ฉันสาบานได้เทียวว่า ฉันจะไม่แตะต้องสิ่งของอะไร ของเจ้าคุณนักดีก่อนที่จะได้รับอนุญาต เข้าใจไหม?

อ้ายคำ.

ครับ. (นายล้ามองดูอ้ายคำ เห็นจะไม่ไปแน่แล้วก็ถอนใจใหญ่ แล้วไปหยิบหนังสือเล่มหนึ่งมานั่งอ่านที่เก้าอี้ เจียบอยู่ครู่หนึ่ง.)

(พระยาภักดินฤนาถเข้ามาทางประตูขวา พระยาภักดีอายุราวนายล้าหรือจะแก่กว่านิดหน่อย กิริยาท่าทางเป็นขุนนางผู้ใหญ่ ฝ่ายอ้ายคำ พอนายเข้ามา ก็ยกมือไหว แล้วตั้งท่าจะพูด.)

พระยาภักดี.

อะไรวะ?

อ้ายคำ.

รับประทานโทษขอรับ! (นุ้ยปากไปทางนายล้า.)

พระยาภักดี.

ใครวะ?

อ้ายคำ.

อ้างว่าเป็นเกลอเก่าของใต้เท้า ผมบอกว่าใต้เท้ายังไม่กลับจากออฟฟิศ ก็ไม่ยอมไป เดินเรื่อยขึ้นมาที่นี่ว่าจะมาคอยพบใต้เท้า.

พระยาภักดี.

แล้วยังไงล่ะ?

อ้ายคำ.

เกล้าผมก็ตามขึ้นมาด้วย มานั่งคุมอยู่นี่.

พระยาภักดี.

เออ! ดีละวะ! เอ็งออกไปนั่งคอยอยู่ข้างนอกก็ได้.

อ้ายคำ.

ขอรับผม.

พระยาภักดี.

คอยอยู่ใกล้ๆ เผื่อข้าจะเรียก แล้วก็ถ้าคุณล่อมา บอกข้าด้วยนะ.

อ้ายคำ.

ขอรับผม. (ออกไปทางประตูขวา.)

พระยาภักดี.

(แลดูนายล้าอยู่ครู่หนึ่ง แล้วก็กระแอม.) ฮะแอม!

นายล้า.

(เหลียวมาเห็น.) **อ้อใต้เท้ากรุณา** ผมไหว (ยกมือไหวแล้วลุกขึ้นยืน.) ใต้เท้า เห็นจะจำผมไม่ได้.

* ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการใช้เครื่องหมายวรรคตอนตามพระราชนิยม

พระยาภักดี. (มองดู.) ฉันไม่สู้แน่ใจ ดูเหมือนจะจำได้คล้ายคลึงคลา.

นายล้า. ก็ยังนั่นสิครับ ได้ทำมีบุญขึ้นแล้วจะมาจดมาจำคนเช่นผมยังงี้ได้.

พระยาภักดี. อือ! พิศุข ไปก็ออกจะจำได้ นายล้าใช่ไหม?

นายล้า. ขอรับ นายล้า ทิพเดชะ.

พระยาภักดี. อ้อๆ นั่งเสียก่อนซิ, (นั่งทั้งสองคนด้วยกัน.) เป็นยังงี้ สบายดีอยู่ดอกหรือ?

นายล้า. ขอรับ ผมก็ไม่เจ็บไข้มีอาการถึงจะล้มจะตายอะไร.

พระยาภักดี. แกแปลกไปมาก ดูแก่ไป.

นายล้า. ขอรับ ผมก็รู้สึกตัวว่าผมแก่ไปมาก.

พระยาภักดี. ฉันยังไม่ได้พบแกเลยตั้งแต่...

นายล้า. จริงขอรับ หลายปีมาแล้ว สิบห้าปีได้แล้ว.

พระยาภักดี. แหม! ยังนั่นเทียวหรือ?

นายล้า. แน่ละซีครับ เมื่อ...เมื่อเกิดความขึ้นนะ ได้เท่ากับผมยังหนุ่มอยู่ด้วยกันนี้ครับ

ผมเป็นทิพเดชะ ได้ทำยังเป็นหลวงกำธรรออยู่ยังงี้ละ.

พระยาภักดี. ถูกล่ะๆ.

นายล้า. แล้วก็ผมยังต้องไป...เอ้อ... ไปเป็นโทษเสียสิบปียังงี้ละครับ.

พระยาภักดี. อือๆ! สิบบุหรีไหมล่ะ?

นายล้า. ขอบพระเดชพระคุณ. (รับบุหรีไปจุดสูบ.)

พระยาภักดี. แล้วแกไปทำอะไร เห็นหายไป.

นายล้า. ผมขึ้นไปอยู่พิษณุโลกครับ พอพ้นโทษแล้ว ผมก็เลยเปิดไปให้พ้นบางกอก

จะอยู่ดูหน้าพวกพ้องยังงี้ได้.

พระยาภักดี. ถูกแล้ว, ถูกแล้ว, ทำมาหากินยังงี้ที่พิษณุโลก?

นายล้า. แต่แรก ผมพยายามหางานทำทางเสมียนบาญชี ก็ไม่สำเร็จ. (หัวเราะ.)

พระยาภักดี. อือ! ในชั้นต้นๆ เห็นจะลำบากจริง แล้วยังงี้ละ?

นายล้า. แล้วผมก็เข้าหุ้นค้าขายกับเจ๊กสองสามคนด้วยกัน.

พระยาภักดี. แล้วเป็นยังงี้?

นายล้า. ก็ดีหรรจบครับ พอไถ่ๆ ไปได้ ไม่สู้ผิดเคืองนักแต่ภายหลังอ้ายผีโลภมันก็เข้า

ดลใจผมอีก.

พระยาภักดี. เอ๊ะ! อะไร เล่นอย่างเก่าอีกหรือ?

นายล้า. เปล่าขอรับ อ้ายอย่างเก่าผมเข็ด, แต่ถึงจะไม่เข็ดมันก็ทำอย่างเก่าอีกไม่ได้

เพราะผมไม่ได้เป็นข้าราชการแล้วอย่างที่ทำครั้งก่อน มันก็ไม่มีโอกาสอยู่เอง

ถูกไหมล่ะครับ?

พระยาภักดี. ถูกแล้ว เป็นเคราะห์ดีของแกที่ไม่มีโอกาส.

นายล้า. ที่จริงถึงมีโอกาสมันก็ไม่เล่นอีก ผมก็แก่จนหัวหงอกแล้วต้องมีความคิด

ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนสักหน่อย, การที่ผมทำอย่างครั้งก่อนนะ ผลที่ได้มันไม่มี

น้ำหนักเท่าผลที่เสียเลย, เพราะฉะนั้น ผมจึงได้คิดหาหนทางที่จะทำการ

ให้ได้ผลมากๆ และให้มีทางลำบากน้อยๆ.

พระยาภักดี. อือ! แล้วก็ทำยังงี้ละ ฉันหวังใจว่าการที่ทำนั้นไม่เป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย,

แต่ที่จริงนี่ก็ไม่ต้องกล่าวเพราะถ้าผิดกฎหมายแกคงไม่มาเล่าให้ฉันฟัง.

นายล้า. อ้อ! เจ้าคุณนี่ก็ยังช่างพูดอยู่เหมือนหนุ่มๆ นะเอง การที่ผมทำนะ เป็น

การค้าขายครับ.

พระยาภักดี. คำอะไร?

นายล้า. ฝืน.

พระยาภักดี. อือ! ได้กำไรดีหรือ?

นายล้า. ฉิบหายหมดตัว.

พระยาภักดี. อ้าว! ทำไมยังงั้น?

นายล้า. เขาจับได้เสียนะซิ เคราะห์ดีที่ไม่ติดคุกเข้าไปด้วย.

พระยาภักดี. จริง เคราะห์ดี.

นายล้า. รอดตัวที่หมอลความของผมดี แกว่าผมไม่รู้ไม่เห็นด้วย, จินกิมจิ้นเง็กมากู้เงิน

ผมไปว่าจะไปทำทุนในการค้าขายลองเรือข้าวหรืออะไรอันหนึ่ง, ผมก็จำ

ไม่ได้ถนัดเสียแล้ว และจินกิมจิ้นเง็กเอาเงินนั้นไปลงทุนซื้อฝืน ผมไม่รู้

ไม่เห็นด้วย, ที่จริงผมระวังตัวมาก คอยเลียงไม่ออกหน้าออกตาเลย เพราะ

ยังงั้นถึงได้หาพยานมายืนยันผมยากนัก.

พระยาภักดี. อือ! ก็จินกิมจิ้นเง็กเล่า?

นายล้า. ติดตะรางอยู่ที่พิษณุโลก.

พระยาภักดี. อ้อ!

นายล้า. แหม! วันนี้อันจริง ทำให้ระหายน้ำพิลึก.

พระยาภักดี. (เรียก.) อ้ายคำ! ไปหาโซดามาถ้วยเถอะ.

นายล้า. โซดาเปล่าหรือครับ?

พระยาภักดี. จะเอาครีมีโซดาก็ได้ หรือน้ำแดง.

นายล้า. น้ำเหลืองๆ ไม่มีหรือครับ มันค่อยขึ้นนอกขึ้นใจหน่อยหนึ่ง?

พระยาภักดี. ไม่มี ถึงจะมีฉันก็ไม่เห็นควรจะกินเวลาร้อนๆ ยังงี้. (อ้ายคำยกโซดาเข้ามาทางขวา วางโซดาบนโต๊ะแล้วกลับออกไป นายล้ายกโซดาขึ้นดื่ม ทำหน้าเหยแสแล้ววาง.)

นายล้า. ที่พิษณุโลกก็พอหาอะไรดื่มได้พอใช้เที่ยวครับ.

พระยาภักดี. (แลดูหน้านายล้า.) ฉันเชื่อ, เชื่อทีเดียว เออ! นี่แน่ะ ฉันขอลาอะไรสักหน่อยเถอะ แกมาหาฉันวันนี้จะมีธุระอะไร อย่าเกรงใจเลย เสียแรงเป็นเกลือกันมาแต่เก่าแต่เก่า.

นายล้า. ผมมาก็ตั้งใจมาเยี่ยมเจ้าคุณ นั่นแหละอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งผมนึกว่าถ้ามีโอกาสจะได้พบแม่ล่อบ้าง.

พระยาภักดี. (หน้าตึง.) อ้อ!

นายล้า. เขาว่าเป็นสาวใหญ่แล้วไม่ใช่หรือครับ?

พระยาภักดี. ก็สาวอายุ ๑๗ แล้ว.

นายล้า. อ้อ! ถูกครับ แล้วเขาว่าเหมือนแม่เขาไม่ใช่หรือครับ?

พระยาภักดี. ก็เหมือน.

นายล้า. ผมจะพบสักที่ได้ไหมครับ?

พระยาภักดี. ฉันบอกไม่ได้ว่าเมื่อไหร่จะมีโอกาสที่จะพบแม่ล่อ.

นายล้า. นัยว่านะ เจ้าคุณไม่เต็มใจให้ผมพบยังงั้นหรือ?

พระยาภักดี. ถ้าจะให้ฉันตอบตามใจจริงก็ต้องตอบว่า ถ้าไม่พบได้ดีกว่า.

นายล้า. (ออกโกรธ.) ทำไม?

พระยาภักดี. จะให้ฉันต้องอธิบายไปทำไม แกควรจะเข้าใจได้เองดีเที่ยว.

นายล้า. เข้าใจยังงั้น?

พระยาภักดี. จะให้ฉันพูดตามตรงอีกหรือ?

นายล้า. เชิญ.

พระยาภักดี. ถ้าอย่างงั้นก็เอาซิ ที่ฉันไม่เต็มใจให้แกพบกับแม่ล่อก็เพราะแม่ล่อเป็นผู้ที่ได้รับความอบรมอันดี สมควรแก่ผู้มีตระกูล, ควรหรือที่หล่อนจะคบค้าสมาคมกับคน...เอ้อ...

นายล้า. คนซี้ดๆที่ตระวางอย่างผม ยังงั้นหรือ?

พระยาภักดี. ฉันเสียใจ ที่แกมาบังคับให้ฉันต้องพูดให้ระคายหูแก่เช่นนั้น.

นายล้า. ทำไมในโลกนี้มีผมคนเดียวหรือ ที่เคยติดคุก, คนอื่นที่เคยติดคุกแล้วมาเที่ยวล่อยหน้าสมาคมอยู่ในหมู่ผู้ลากมาคดียี่สิบไปไม่ใช่หรือ?

พระยาภักดี. ทางที่จะต้องรับพระราชอาญามีหลายทาง บางคนก็พลาดอย่างโน้น บางคนก็พลาดอย่างนี้, ความผิดที่คนกระทำก็มีหลายชั้น.

นายล้า. ยังงั้นซิ ถึงการฉ้อโกงก็มีหลายชนิดหลายชั้นเหมือนกัน ถ้าไม่ยั้งงั้นคุณเองจะได้มาล่อยหน้าเป็นพระยาอยู่หรือ?

พระยาภักดี. ที่แกพูดเช่นนั้น ถ้าเป็นคนอื่นเขาคงหาว่าแกหมิ่นประมาทเขา แต่ฉันนะเป็นคนที่ยังจำแกมาช้านานแล้ว เพราะฉะนั้นพอจะให้ภัยได้.

นายล้า. ขอบพระเดชพระคุณ ผมเข้าใจดีแล้ว ถ้าฉ้อโกงเล็กน้อยจึงจะมีโทษ โกงให้เป็นการใหญ่ไม่เป็นไร.

พระยาภักดี. แกยังเข้าใจผิดอยู่มาก การที่คนได้รับพระราชอาญาคราวหนึ่งแล้ว ไม่ใช่ว่าใครๆ เขาจะพากันคอยตตรอนไม่ให้มีการผกผันได้อีก ไม่ใช่เช่นนั้น ถ้าใครสำแดงให้ปรากฏว่า รู้สึกเข็ดหลาบเกรงพระราชอาญา ละความประพฤติที่ชั่ว ประพฤติทางที่ดีแล้ว ก็คงจะต้องมีผู้รู้สึกสงสารสักคราวหนึ่ง.

นายล้า. เจ้าคุณจะพูดอย่างไรก็พูดได้ เจ้าคุณไม่เคยติดคุกจะมารู้ยังงั้นได้ ว่าอ้ายคนที่ติดคุกออกมาแล้วนะ มันจะได้รับความลำบากยังงั้น.

พระยาภักดี. ฉันขอลาหน่อยเถอะ ว่าตั้งแต่แกพ้นโทษมาแล้วแกได้พยายามที่จะสำแดงให้ปรากฏอย่างไรบ้าง ว่าแกจะตั้งใจจะประพฤติแต่ในทางที่ดีที่ควร?

นายล้า. ผมจะพยายามหรือมิพยายามก็ไม่มีใครปรารภนาอินัง.

พระยาภักดี. อ้อ เพราะฉะนั้น แกก็เลยปล่อยตัวไปตามใจของแกยังงั้นซิ.

นายล้า. (หัวเราะ.) เจ้าคุณต้องเข้าใจว่าผมก็รักชีวิตของผมเหมือนกัน ที่จะให้ผมอดตายนั้นเหลือเกินนัก ผมหาได้ทางไหนผมก็เอาทางนั้น.

พระยาภักดี. ฮือ! แกอยากพบแม่ล่อทำไม?

นายล้า. ผมไม่ได้เห็นหล่อน ตั้งแต่หล่อนอายุได้ ๒ ปีเศษเท่านั้น ผมก็อยากจะดูว่า เดี่ยวนี้หล่อนจะเป็นยังไง.

พระยาภักดี. อ้อ? นั่นแน่รูปแม่ออ **นาย**เมื่อเร็วๆ นี้เอง, (ลุกไปหยิบรูปมาส่งให้นายล้า.) รูปนี้ก็เท่ากับตัวเหมือนกัน.

นายล้า. (รับรูปไปดูแล้วพูด.) ฮือ! เหมือนแม่จริงขอรับ ผมได้ทราบข่าวว่าจะแต่งงาน กับนายทองคำลูกเจ้าคุณธนชิตไม่ใช่หรือครับ?

พระยาภักดี. ยั้งั้น.

นายล้า. จะแต่งเมื่อไรครับ?

พระยาภักดี. ยังไม่แน่ เห็นจะในเร็วๆ นี้.

นายล้า. ถ้ากำหนดวันแน่เมื่อไหร่ ได้ทำโปรดบอกให้ผมทราบด้วยนะครับ.

พระยาภักดี. จำเป็นหรือ?

นายล้า. ผมจะได้มาช่วยงาน.

พระยาภักดี. อะไรแกจะมาด้วยหรือ ตริตรองเสียให้ตลอดหน่อยเถอะ.

นายล้า. ผมเห็นควรตัวผมจะมารดน้ำด้วยนะครับ.

พระยาภักดี. นี่แกเอาอะไรมานึก!

นายล้า. เอ๊ะ! เจ้าคุณนี่ชอบกลจริงๆ ก็แม่ออนะลูกผมแท้ๆ ไม่ใช่หรือ?

พระยาภักดี. อ้อ? นี่แกเพิ่งรู้สึกตัวแหละหรือว่าแม่ออเป็นลูกแก ที่จริงฉันเองก็เกือบจะ ลืมเสียแล้วว่าแกนะเป็นพ่อแม่ออ.

นายล้า. จริง, ผมมีความผิดที่ทิ้งแม่ออไปเสียนาน นี่แม่ออคงไม่รู้เลยละซิว่า ผมเป็นพ่อ เห็นจะนึกว่าเจ้าคุณเป็นพ่อกระมัง.

พระยาภักดี. เขารู้ว่าฉันเป็นแต่พ่อเลี้ยงเขา ฉันบอกเขาว่าพ่อเขาตายเสียตั้งแต่เขายังเล็กๆ เขาก็เลยนับถือฉันเป็นพ่อ.

นายล้า. ก็แม่เขาไม่บอกไม่เล่าอะไรให้ลูกเขารู้มั่งเลยหรือ?

พระยาภักดี. เขาไม่ได้บอก.

นายล้า. ทำไม?

พระยาภักดี. แกไม่ควรจะต้องถามเลย แกรู้ยุติแล้วว่า ตั้งแต่แรกได้แม่มวลมาแล้ว แกไม่ได้ทำให้เขาเป็นที่พอใจเลยสักขณะจิตเดียว.

นายล้า. จริงซิ! นี่เจ้าคุณคงนึกละซิว่า ถ้าแม่มวลจะได้กะเจ้าคุณเสียจะดีกว่า.

พระยาภักดี. ก็หรือมันไม่จริงเช่นนั้นล่ะ แม่มวลเลือกผัวผิดแท้ทีเดียว เมื่อจะตายหล่อนก็ รู้สึก จึงได้มอบแม่ออไว้ให้เป็นลูกฉัน ขอให้ฉันเลี้ยงดูให้เสมอลูกในไส้ฉันเอง ฉันก็ได้ตั้งใจทะนุถนอมแม่ออเหมือนลูกนอกฉัน ฉันได้กระทำหน้าที่พ่อ ตลอดมา โดยความเต็มใจจริงๆ, แม่ออเองคงจะเป็นพยานว่าฉันไม่ได้ กระทำให้เสียวาจาที่ฉันให้ไว้แก่แม่มวลเลย.

นายล้า. จริง ผมจะได้ประพฤติไม่ดี บกพร่องในหน้าที่บิดามาก, แต่ต่อไปผมจะ ตั้งใจประพฤติให้สมควร.

พระยาภักดี. ดูเกินเวลาเสียแล้ว แม่ออก็จะมีเหย้ามีเรือนอยู่แล้ว.

นายล้า. ผมไม่เห็นจะเกินเวลาไปเลย.

พระยาภักดี. แกคิดจะทำอะไร?

นายล้า. ผมคิดว่า เป็นหน้าที่ที่จะต้องมาอยู่ใกล้ชิดลูกสาวผม เพื่อจะได้ช่วยเหลือ เจือจานในธุระต่างๆ ตามเวลาอันสมควร.

พระยาภักดี. ฉันบอกแล้วว่า เขจะมีเหย้ามีเรือนอยู่แล้ว.

นายล้า. ทราบแล้ว, เมื่อยังอยู่ในบ้านเจ้าคุณผมก็วางใจได้ นี่จะแยกไปมีเหย้ามีเรือน ของตัวเองแล้ว ผมจะต้องเข้ามาอยู่กับเขาเพื่อจะได้เป็นกำลังแก่เขาบ้าง.

พระยาภักดี. เอ๊ะ! แกนี่จะเป็นบ้าเสียแล้วกระมัง?

นายล้า. ทำไม?

พระยาภักดี. แกจะคิดไปอยู่กับลูกสาวยั้งนั้นยังงี้ได้.

นายล้า. ทำไมครับ ก็ผู้ที่จะมาเป็นลูกเขยผมนะ เขาก็มั่งมีพอออยู่ไม่ใช่หรือ เขาจะ เลี้ยงผมไว้อีกสักคนไม่ได้เที่ยวหรือ?

พระยาภักดี. แกจะไปเป็นเจ้าบุญนายคุณอะไรเขา เขาจะได้เลี้ยงแก?

นายล้า. ผมเป็นพ่อแม่ออ ดูก็นับบุญคุณพอลแล้ว.

พระยาภักดี. เอ๊ะ! นี่แกจะ**ขยาย**ขึ้นว่า แกเป็นพ่อแม่ออยั้งนั้นหรือ?

นายล้า. ก็ยั้งนั้นขอรับ.

พระยาภักดี. พุทโธ! นี่แกนะไม่มีความเมตตาลูกแกบ้างเลยเที่ยวหรือ ถึงได้คิดร้ายแก่เขา ได้ยั้งนั้น?

นายล้า. คิดร้ายยังงี้?

พระยาภักดี. นายทองคำเขาจะมาแต่งกับลูกสาวคนเช่นแกได้อยู่หรือ?

นายล้า. ถ้าเขารักแม่ล่อจริงละก็ ถึงผมจะเป็นคนเลวกว่าที่ผมเป็นอยู่ที่นี่ เขาคงไม่รังเกียจ.

พระยาภักดี. ถึงนายทองคำจะไม่รังเกียจ คนอื่นๆ ก็คงต้องรังเกียจ, ใครเขาจะมาคบค้าสมาคมได้อีกต่อไป ไปข้างไหนเขาก็จะแลดูพุดชุปซิบกัน ถ้าใครเขาเลี้ยงได้ เขาก็คงเลี้ยง แกจะมาทำให้แม่ล่อเป็นหมาหัวเน่าหรือ?

นายล้า. เจ้าคุณ! ผมจะต้องพุดตามตรง ผมนะมันหมดทางหากินแล้ว ไม่แลเห็นทางอื่นนอกจากที่จะอาศัยลูกสาวให้เขาเลี้ยง.

พระยาภักดี. อ้อ! นี่นะ แกต้องการเงินยงนั่นหรือ?

นายล้า. ก็แน่ละ ไม่มีเงินก็อดตายเท่านั้นเอง.

พระยาภักดี. ก็ะพุดกันเสียตรงๆ เท่านั้นก็จะแล้วกัน เอาเถอะฉันให้แกเดี๋ยวนี้นี้ก็ได้เท่าไรถึงจะพอ เอาไปสิบ^{ซ่ง}ก่อนพอไหม?

นายล้า. ไม่รับประทาน.

พระยาภักดี. ยี่สิบ^{ซ่ง}!

นายล้า. ไม่รับประทาน.

พระยาภักดี. ห้าสิบ^{ซ่ง}!

นายล้า. พุทไร! เจ้าคุณ! แต่ที่ผมฉิบหายไปในเรื่องคำฝิ่นนั้นก็เกือบร้อย^{ซ่ง}เข้าไปแล้ว.

พระยาภักดี. เอา! ร้อย^{ซ่ง}ก็เอา!

นายล้า. ผมไม่อยากให้เจ้าคุณฉิบหายหรอก.

พระยาภักดี. ช่างฉันเถอะ ขอแต่ให้แกรับเงินร้อย^{ซ่ง}แล้วก็ไปเสียให้พ้นเถอะ.

นายล้า. ถ้าหมดผมจะไปเอาที่ไหนอีกล่ะ? ผมไม่โง่นะเจ้าคุณ ถ้าให้ผมไปอยู่เสียกับลูกสาวผม เงินก็จะไม่เสียมาก.

พระยาภักดี. เงินนะฉันไม่เสียขายหรอก ฉันเสียขายชื่อและเสียขายความสุขของแม่ล่อมากกว่า.

นายล้า. คุณจะให้ผมขายลูกผมยงนั่นหรือ?

พระยาภักดี. จะเรียกว่าอะไรก็ตามใจเถอะ แต่ที่จริงฉันตั้งใจซื้อความสุขให้แกแม่ล่อเท่านั้น.

นายล้า. ที่คุณจะมาพรากพอกับลูกเสียเช่นนี้นะ คุณเห็นสมควรแล้วหรือ?

พระยาภักดี. ฉันเห็นสมควรแล้ว ฉันจึงได้ประสงค์ที่จะทำ แม่ล่อนะดีเกินที่จะเป็นลูกคนเช่นแก ยังไง! จะต้องการเงินเท่าไร ว่ามา! (ลูกขึ้นยืนจ้องนายล้า.)

นายล้า. ผมไม่ต้องการเงินของคุณ ผมจะพบกับลูกผม.

พระยาภักดี. ฉันไม่ยอมให้แกพบ จะเอาเงินเท่าไรจะให้.

นายล้า. ผมไม่เอาเงินของคุณ.

พระยาภักดี. ถ้ายังงั้นก็ไปให้พ้นบ้านฉัน, ไป!

นายล้า. ผมไม่ไป, จะทำไมผม?

พระยาภักดี. นี่แน่, แกอย่ามาทำอวดดีกับฉัน ไป!

นายล้า. ผมไม่ไป (นั่งไขว่ห้างกระดิกขาเฉย.)

พระยาภักดี. อย่าทำให้เกิดเคืองมากขึ้นหน่อยเลย ประเดี๋ยวฉันจะเหนียวใจไว้ไม่อยู่.

นายล้า. คุณจะทำไมผม?

พระยาภักดี. ฉันไม่อยากทำอะไรแก แต่ถ้าแกไม่ไปล่ะก็...

นายล้า. จะทำไมผม แหม! ทำเก่งจริงนะ เจ้าคุณนะแกแล้วนะครับ จะประพฤติเป็นเด็กไปได้.

พระยาภักดี. จริง, ฉันแกจริง แต่ขอให้เข้าใจว่าแกสู้ฉันไม่ได้นะ ฉันได้เปรียบแกมาก กำลังฉันยังมีพอดัว กำลังแกนะมันอ่อนเสียแล้ว ฤทธิ์เหล้ามันเข้าไปฆ่ากำลังแกเสียหมดแล้ว.

นายล้า. (หัวเราะเยาะ.) ฮะๆ! ช่างพุดจริง ยังไม่เบาบางลงกว่าเมื่อหนุ่มๆ เลย.

พระยาภักดี. (โกรธ.) ยังไง จะเอาเงินหรือจะเอาแสบ?

นายล้า. ผมไม่เอาทั้งสองอย่าง.

พระยาภักดี. ถ้าอย่างงั้นก็ได้.

นายล้า. คุณพุดซ้ำซากผมเบื่อเต็มทีแล้ว.

พระยาภักดี. ก็ถ้าเมื่อพุดกันดีๆ ไม่ชอบ ก็ต้องพุดกันอย่างเดียรรณ! (ไปหยิบแส้มาที่แขวนไว้ที่ผนังลงมา.) เอาเถอะ! เป็นไรก็เป็นไป จะต้องเล่นงานเสียให้ลายไปทั้งตัวละ. (เงื้อแส้มาจะตีนายล้า.)

นายล้า. (ตกใจลุกขึ้นยืน.) อ๊ะ! อ๊ะ! เจ้าคุณ!

(ยกแขนขึ้นป้อง.)

(อ้ายคำเข้ามาทางขวา พระยาภักดีหย่อนมือลง.)

อ้ายคำ. ได้ทำขอรับ คุณลออขึ้นกระไดมานี้แล้ว. (ออกไปตามทางเดิม.)
(พระยาภักดีรีบเอาเส้มาไปแขวนไว้ตามที่เดิม.)

นายล้า. (หัวเราะ.) ฮะๆ! เคราะห์ดีจริง **ตกรกช**
(แม่ลออเข้ามาทางขวา แม่ลอออายุประมาณ ๑๗ ปี แต่งกายอย่างไปเที่ยว
นอกบ้าน ฟิ้งกลับมา.)

แม่ลออ. แหม! คุณพ่อ อะไรวันนี้กลับมาบ้านวันจริง ฉันหมายจะกลับมาให้ทันคุณพ่อ
กลับที่เดียว.

พระยาภักดี. (ยิ้ม.) พ่อได้เลิกงานเร็วหน่อยก็รีบกลับมา.

แม่ลออ. (มองดูนายล้า แล้วหันไปพูดกับพระยาภักดี.) นั่นใครคะ?

พระยาภักดี. คนเขามาหาพ่อ

นายล้า. ฉันเป็นเกลอเก่าของเจ้าคุณ ท่านนับถือฉันเหมือนน้องยังงัยขอรับ?
(พระยาภักดีพยักหน้า.)

แม่ลออ. อ้อ! (ลงนั่งไหว้.) ถ้ายังงั้นดิฉันก็ต้องนับถือคุณเหมือนอาดิฉันเหมือนกัน
ทำไมดิฉันยังไม่รู้จักคุณอาเลย.

นายล้า. ฉันอยู่หัวเมือง ฟิ้งเข้ามา แต่ฉันเคยเห็นหล่อนแล้ว.

แม่ลออ. เมื่อไหร่คะ? ทำไมดิฉันจำไม่ได้ ดิฉันเป็นคนที่ไม่จำคนแน่นอน.

นายล้า. (ยิ้ม.) หล่อนเห็นจะจำฉันไม่ได้เลย เมื่อฉันได้เห็นหล่อนครั้งก่อนนี้นะ
อายุหล่อนได้สองปีเท่านั้น.

แม่ลออ. แหม! ถ้ายังงั้น คุณคงรู้จักคุณแม่ดิฉันละซิคะ.

นายล้า. (แลดูตาพระยาภักดีแล้วจึงพูด เสียงออกเครือๆ.) ฉันรู้จักคุณแม่หล่อนดี

แม่ลออ. ถ้ายังงั้นดิฉันก็ยิ่งดีใจมากขึ้นที่ได้พบคุณ ก็คุณพ่อดิฉันที่ตายละคะ รู้จักไหม?
(นายล้าพยักหน้า.) ถ้ายังงั้นคุณก็ดีกว่าดิฉัน ดิฉันไม่รู้จักเลย, เคยเห็นแต่
รูปที่ในห้องคุณแม่ รูปร่างสูงๆ หน้าอกกว้าง ดิฉันช่างชอบหน้าเสียจริงๆ
หน้าตาเป็นคนซื่อ ใจคอกว้างขวาง, ถ้าใครบอกดิฉันว่าเป็นคนไม่ดี ดิฉัน
ไม่ยอมเชื่อเป็นอันขาดเทียว แต่ท่านก็เป็นคนดีจริงๆ อย่างที่ดิฉันนึก
เดาเอาในใจ คุณพ่อนี้ก็ได้บอกดิฉันว่าฉัน จจริงไหมคะคุณพ่อ? (พระยาภักดี
พยักหน้า.)

นายล้า. ถ้าใครบอกหล่อนว่า พ่อหล่อนที่ตายนั้นเป็นคนไม่ดีละก็หล่อนเป็นไม่ยอม
เชื่อเลยเทียวหรือ?

แม่ลออ. ดิฉันจะเชื่อยังงัย ดูในรูปก็เห็นว่าเป็นคนดี. เออ! นี่คุณพ่อบอกแล้วหรือยัง
เรื่องดิฉันจะแต่งงาน?

นายล้า. บอกแล้ว, ฉันยินดีด้วย.

แม่ลออ. คุณอาต้องมารदन้าดิฉันนะคะ.

นายล้า. ฉัน - เอ้อ - ฉันจะต้องรีบกลับไปหัวเมือง.

แม่ลออ. โห! จะอยู่รดน้ำดิฉันหน่อยไม่ได้เทียวหรือคะ?

นายล้า. ฉันจะขอตริตรองดูก่อน แต่ยังงัยๆ ก็ดี ถึงฉันจะอยู่รดน้ำหล่อนไม่ได้ ฉันก็
คงตั้งใจอวยพรให้หล่อนมีความสุข.

แม่ลออ. (ไหว้.) ดิฉันรับพรล่วงหน้าไว้ก่อน. คุณพ่อคะ ช่วยพูดจาชวนคุณอาให้อยู่
รดน้ำดิฉันหน่อยนะคะ ดิฉันจะเข้าไปในเรือนเสียทีละ คุณพ่อกับคุณอาคง
อยากคุยกันอย่างผู้ชายๆ สนุกกว่า. (ออกไปทางประตูซ้าย.)
(นั่งอยู่ครู่หนึ่ง แล้วพูด เสียงออกเครือๆ.)

นายล้า. เจ้าคุณขอรับ ได้ทำพุดถูก, เด็กคนนี้ดีเกินที่จะเป็นลูกผม ผมมันเลวทราม
เกินที่จะเป็นพ่อเขา ผมพึงรู้สึกความจริงใจเดียวนี้เอง.

พระยาภักดี. (ตบหน้านายล้า.) พ่อล้า!

นายล้า. หล่อนได้เขียนรูปพ่อของหล่อนขึ้นไว้ในใจเป็นคนดีไม่มีที่ติ ผมไม่ต้องการ
จะลบรูปนั้นเสียเลย. (ถอดแหวนวงหนึ่งจากนิ้ว.) นี่นะครับ แหวนนี้เป็น
ของแม่นวล ผมได้ติดไปด้วยสิ่งเดียวเท่านั้นแหละ เจ้าคุณได้โปรดเมตตา
ผมสักที พอถึงวันแต่งงานแม่ลออ เจ้าคุณได้โปรดให้แหวนนี้แก่เขา บอกว่า
เป็นของขวัญให้ของผม ส่งมาแทนตัว.

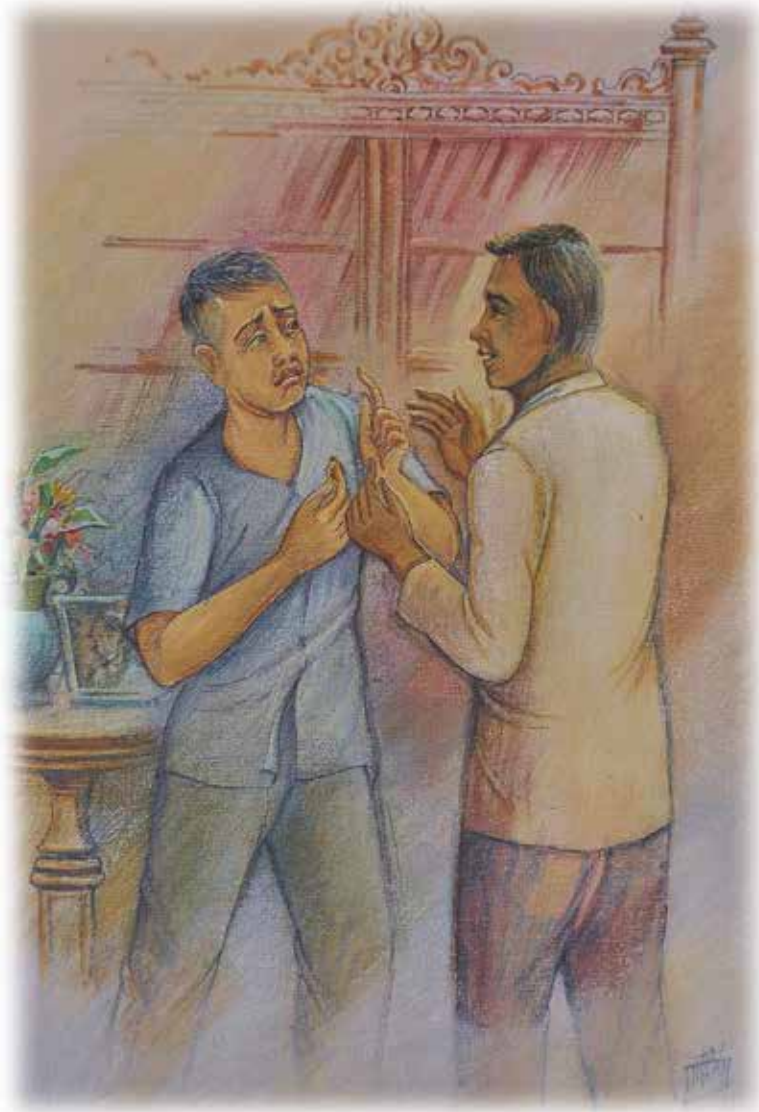
พระยาภักดี. (รับแหวน.) ได้ซิเพื่อนเอ๋ย ฉันจะจัดการตามแกสั่ง อย่าวิตกเลย.

นายล้า. แล้วผมขออะไรอีกอย่าง.

พระยาภักดี. อะไร? ว่ามาเถอะ ฉันไม่ขัดเลย.

นายล้า. อย่าได้บอกความจริงแก่แม่ลออเลย ให้เขาคงนับถือรูปผมอันเท่านั้น ว่า
เป็นพ่อเขา และให้นับถือตัวผมเป็นเหมือนอา.

พระยาภักดี. เอาเถอะ, ฉันจะทำตามแกประสงค์.

นายล้าขอให้พระยาภักดีมอบแหวนเป็นของขวัญให้แม่ล่อ

- นายล้า. ผมลาที่ พรุ่งนี้เช้าผมจะกลับไปพิษณุโลก.
- พระยาภักดี. เอาเงินไปใช้มั่งซิ. (ไปไขกุญแจ เปิดลิ้นชักโต๊ะหยิบธนบัตรออกมาใบหนึ่ง.)
เอ้า! นี่แน่ะ มีสักสามสี่ร้อยบาทได้อยู่ เอาไปใช้ก่อนเถอะ ต้องการอีก
ถึงค่อยบอกมาให้ฉันทราบ.
- นายล้า. (เสียงเครือ.) เจ้าคุณ! ผม...ผม... (เช็ดน้ำตา.)
- พระยาภักดี. อ้าย ! ไม่รับไม่ได้ ไม่รับโกรธกันเทียว. (ยัดเยียดธนบัตรให้นายล้า.)
- นายล้า. (รับธนบัตร.) ผมจะไม่ลืมพระเดชพระคุณใต้เท้าจนตายทีเดียว ขอให้เชื่อ
ผมเถอะ.
- พระยาภักดี. อย่าพูดให้มากนักเลย เงินใส่กระเป๋าสบายเถอะ แล้วก็คิดอ่านหาทาง
ทำมาหากินต่อไปนะ.
- นายล้า. ขอรับ ผมจะตั้งใจทำมาหากินในทางอันชอบธรรมจริงๆ ที่เดียว ถ้าผมนะ
คิดโยกโย้ไปอย่างใดอย่างหนึ่งอีก ขอย่าให้ผมแล้ว **อาญาจักร**เลย.
- พระยาภักดี. เออๆ ตั้งใจไว้ให้ดีเถอะ นึกถึงแม่ล่อบ้างนะ.
- นายล้า. ผมจะลืมหล่อนไม่ได้เลย จะเห็นหน้าหล่อนติดตามไปจนวันตายทีเดียว.
ผมลาที่ ผมไม่จำเป็นที่จะต้องฝากแม่ล่อแก่เจ้าคุณ เพราะเจ้าคุณได้เป็น
พ่อหล่อนดียิ่งไปกว่าผมร้อยเท่าพันทวี. (เช็ดน้ำตา.)
- พระยาภักดี. เอาเถอะ อย่าวิตกเลย แม่ล่อนะฉันคงจะรักถนอมเหมือนอย่างเดิม.
- นายล้า. ผมเชื่อ, เชื่อแน่นอน!
(ยกมือขึ้นไหว้.) ผมลาเจ้าคุณที.
(พระยาภักดีเข้าไปจับมือนายล้า ต่างคนต่างแลดูตากันอยู่ครู่หนึ่ง แล้ว
พระยาภักดีก็อะไรขึ้นมามีออกเดินไปที่โต๊ะเขียนหนังสือ หยิบรูปแม่ล่อ
ทั้งกรอบด้วยส่งให้นายล้า นายล้ารับรูปไปดูอยู่ครู่หนึ่ง ไหว้พระยาภักดีอีก
แล้วก็รีบเดินออกไปทางประตูขวา พระยาภักดียืนมองไปทางประตูครู่หนึ่ง
แล้วก็เดินออกไปที่หน้าต่างทางด้านหลัง ยืนฟังกรอบหน้าต่าง ตามอง
ออกไปนอกหน้าต่างนั่งอยู่จนปิดม่าน.)

จบเรื่อง

คำอธิบายศัพท์และข้อความ

เกล้าผม

ขยาย

ครีมโซดา

ฉาย

ซัง

ช่างพูด

ตกรก

ได้เท่ากรุณา

ปอน ๆ

เป็นโทษ

ระหาย

แล

เสมียนบาญชี

หมอความ

หมาหัวเน่า

อาญาจักร

อิ้น

คำใช้แทนตัวผู้พูดเพศชาย เมื่อพูดกับผู้ใหญ่ด้วยความเคารพมาก ปัจจุบันใช้ว่า เกลักระผม
เปิดเผย ในความว่า “เอ๊ะ! นี่แกจะขยายขึ้นว่า แกเป็นพ่อแม่ออยังงั้นหรือ?”

น้ำหวานสีเขียวผสมโซดา

ถ่ายภาพ

มาตราเงินของโบราณ ๑ ซังมีจำนวนเท่ากับ ๘๐ บาท
มีวจากมคาย

อ่านว่า ตก-กะ-รก คือคำว่า ตกนรก

คำใช้แทนผู้ที่เราพูดด้วย ใช้กับขุนนางที่มีศักดิ์สูง
เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๒ ในที่นี้พูดสั้นๆ ว่า ได้เท่า

ซอมซ่อ อัดคัด ขัดสน

ได้รับโทษ ดิดคุก

กระหาย

และ

พนักงานบัญชี

ทนายความ

คนที่เป็นที่รังเกียจของคนอื่นจนไม่สามารถเข้ากับใครได้
คนที่ไม่มีใครรักหรือคบหา

การลงโทษตามกฎหมาย

เอาใจใส่ เอาใจช่วย ดูแล เหลียวแล อิ้นซังชอบ ก็ว่า
มักใช้ในความปฏิเสธ

ชวนคิดพินิจคุณค่า

วิเคราะห์เนื้อหา

๑. พระยาภักดินฤนาถ บิดาบุญธรรมของแม่ออย ให้ความรักและปรารถนาดีต่อแม่ออยอย่างจริงใจหรือไม่ มีเรื่องใดบ้างที่สนับสนุนคำกล่าวนั้น
๒. นายลำพ่ายแพ “ภาพ” ที่แม่ออยวาดไว้ในใจ “ภาพ” ที่ว่านี้มีอิทธิพลต่อมนุษย์เราจริงหรือไม่ อย่างไร ยกตัวอย่างอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นว่าคนเรามักเกรง “ภาพ” ชนิตนี้ และตัวอย่างของการสร้าง “ภาพ” ของบุคคลในปัจจุบัน
๓. ถ้าแม่ออยทราบชื่อนายลำเป็นบิดา นักเรียนคิดว่าแม่ออยจะรู้สึกอย่างไร และจะปฏิบัติตนอย่างไร
๔. เขียนเรื่องย่อบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก
๕. ตัวละครแต่ละตัวมีลักษณะเด่นอย่างไรบ้าง อภิปราย
๖. ตามความเห็นของนักเรียน ในบทละครเรื่องนี้ตอนใดอ่อนหวานที่สุด ตอนใดรุนแรงที่สุด และตอนใดเศร้าที่สุด
๗. บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูกให้ข้อคิดอะไรแก่นักเรียนบ้าง

พิจารณาภาษาการประพันธ์

๑. คำหรือกลุ่มคำต่อไปนี้มีความหมายว่าอย่างไร และในปัจจุบันใช้ว่าอย่างไร

๑.๑ หัวเมือง	๑.๕ ขยาย
๑.๒ หมอความ	๑.๖ เสมียนบาญชี
๑.๓ เป็นโทษ	๑.๗ ฉาย
๑.๔ อาญาจักร	๑.๘ รับประทานโทษ
๒. หาคำที่มีความหมายตรงกันข้ามกับคำหรือวลีที่ขีดเส้นใต้ต่อไปนี้

๒.๑ จำได้ <u>คล้ายคล้ายคล้าคลา</u>
๒.๒ ได้ <u>เท่า</u> มีบุญขึ้นแล้ว
๒.๓ ยังไม่ <u>เบาบาง</u> ลงกว่าเมื่อ <u>หนุ่มๆ</u> เลย

๒.๔ จะให้ฉันพูดตามตรงอีกหรือ

๒.๕ เขารู้ว่าฉันเป็นแต่พ่อเลี้ยงเขา

๓. สังเกตการใช้คำอุทานในบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก และอภิปรายว่าในปัจจุบันยังมีคำอุทานเช่นนี้ใช้พูดจากันอยู่หรือไม่ หรือใช้ผิดแผกแตกต่างไปอย่างไร

๔. เลือกบทสนทนาจากบทละครเรื่องนี้ ๒-๓ ตอน แล้วถอดความเป็นเรื่องที่นำไปเล่าให้ผู้อื่นฟังว่าใครพูดกับใครว่าอย่างไร เช่น

พระยาภักดี. (มองดู.) ฉันไม่สู้แน่ใจ ดูเหมือนจะจำได้คล้ายคล้าย
คล้ายคลา.

นายล่า. ก็ยังงั้นสิครับ ได้ทำมีบุญขึ้นแล้วจะมาจดมาจำ
คนเช่นผมยังงี้ได้.

ถอดความได้ว่า

พระยาภักดีมองดูนายล่าแล้วกล่าวว่าตนไม่ค่อยแน่ใจเพราะ
ดูเหมือนจะจำนายล่าได้คล้ายคล้ายคล้ายคลา นายล่าตอบว่า ก็คงเป็น
เช่นนั้นเพราะพระยาภักดีมีบุญวาสนาขึ้นแล้วจะจำคนเช่นตนได้
อย่างไร

๕. สังเกตการใช้เครื่องหมายวรรคตอนในบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูกว่ามีการใช้เครื่องหมายใดบ้างและใช้อย่างไร นักเรียนเห็นด้วยกับการใช้เครื่องหมายวรรคตอนในการเขียนปัจจุบันหรือไม่ เพราะเหตุใด

เลือกสรรนำไปใช้

๑. อ่านบทละครพูดพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องอื่น ๆ เช่น ความดีมีไชย ตั้งจิตคิดคลั่ง เป็นต้น

๒. จัดได้ว่าที่ ญาติติ “นายล่ากับพระยาภักดี ใครเห็นแก่ลูกมากกว่ากัน” หรือญาติติ
อื่นๆ ที่สอดคล้องกับประเด็นในเรื่อง

๓. ถ้าเหตุการณ์ของเรื่องนี้เกิดในปัจจุบัน นักเรียนคิดว่าเรื่องจะจบอย่างไร

๔. แสดงบทบาทสมมติเรื่องเห็นแก่ลูก หรือร่วมกันเขียนบทละครพูดเพื่อใช้แสดง
ในชั้นเรียน

